

KLIS.

MODSTRAN.

GOXNARK

805391

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

127 for

MÓDSZERTANI JEGYZETEK

A MAGYARORSZÁGI SIKETNÉMA-INTÉZETEK
ÉS ISKOLÁK

TANTERVÉNEK

KIEGÉSZÍTÉSÉHEZ.

A GYÓGYPAEDAGOGIAI KÉPZŐ HALLGATÓINAK
HASZNÁLATÁRA

IRTA:

KLIS LAJOS

SIKETNÉMA-INTÉZETI IGAZGATÓ.

BUDAPESTEN, 1907.

NYOMTATTA FRITZ ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJA
VIII., Nap utca 13.

MÓDSZERTANI JEGYZETEK

A MAGYARORSZÁGI SIKETNÉMA-INTÉZETEK
ÉS ISKOLÁK

TANTERVÉNEK

KIEGÉSZÍTÉSÉHEZ.

A GYÓGYPAEDAGOGIAI KÉPZŐ HALLGATÓINAK
HASZNÁLATÁRA

IRTA :

KLIS LAJOS

SIKETNÉMA-INTÉZETI IGAZGATÓ.

BUDAPESTEN, 1907.

NYOMTATTA FRITZ ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJA

VIII., Nap-utca 13.

305391

M. N. MŰZEU KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló.
1907 .év. 712 .sz.

I.

Bevezetés.

A siketnémák magyarországi intézeteiben és iskoláiban előírt tantárgyak célját, feldolgozandó anyagát; a követendő módszert és a használandó taneszközöket a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium által az 1900. évi, 16822. számú rendelettel kötelező használatra kiadott és az 1903. évi, 17750. számú rendelettel módosított tanterv*), valamint az 1904. évi, 47925. és 50809., továbbá az 1905. évi, 23150., 58864. és 59660., végül az 1906. évi 423. számú miniszteri rendeletek állapítják meg.

Természetes tehát, hogy amíg fent jelezett tantervünk a reá vonatkozó miniszteri rendeletekkel együtt érvényben marad, mindaddig szigorúan annak a szellemében s az abban körülírt módszeres utasítások értelmében kell hazai siketnéma-intézeinkben és iskoláinkban a tanítást végezni. Tantervünk e szerint módszertannak tekinthető, mely a siketnémák oktatása terén elegendő jártassággal és gyakorlattal bíró szakembereket egymagában, közelebbi értelmezés nélkül is kellőképpen tájékoztatja a teendők felől. Másként áll azonban a dolog a siketnémák oktatására készülő egyének szempontjából, akiket a tanterv szellemének megértésére előkészíteni, akiknek érdekében a tantervben tömören kifejezett elveket és igazságokat közelebbről részletezni, boncolgatni és szükség szerint kiegészíteni nemcsak hogy nem felesleges, de a szerzett tapasztalatok szerint bizonyára szükséges is.

Ez utóbbi nézőpont vezérelt akkor, amikor jelen munkám megírására s az idétartozó rendeletek összegyűjtésére vállalkoztam. Minthogy pedig a gyógypaedagogiai tan.-képző számára előírt s ez idő szerint szintén általam előadott többi

---

*) Kapható a gyógypaedagogiai intézetek orsz. szaktanácsának előadójánál Budapesten.

tantárgyak, névszerint: a siketnémák oktatásának történelme és irodalma, továbbá a siketnémák élet-, lélek- és nevelés-tana, valamint a siketnéma-intézetek szervezettana kapcsán nyújtott ismeretek egyéb célok mellett jóformán mind arra is szolgálnak, hogy tantervünk (módszertanunk) megértésére előkészítsék a képző hallgatóit: annál fogva az alábbiakban, lehetőleg minden felesleges ismétlést kerülve, csupán a leg-szükségesebb tudnivalók nyújtására igyekeztem szoritkozni. A tanterv bővebb részletezése továbbra is a szóbeli magyarázat feladata marad.

II.

A siketnémák oktathatósága.

A történelmi feljegyzések tanúsága szerint igen sokáig abban a téves hitben éltek az emberek, hogy a siketnémák értelemnélküli, hasznavehetetlen lények, akiknek nincs sem emlékezőtehetségük, sem ítélőképességük; akiknek a körülöttük levő dolgokról sejtésszerű fogalmaik sincsenek, s akik mindezek miatt nevelő-oktatásban nem is részesíthetők. Sajnos, hogy még korunkban is vannak és pedig nem csekély számmal olyan emberek, akik kételkednek a siketnémák oktathatóságában. Ezekkel szemben legfényesebb cáfolat a földkerekségén működő számos siketnéma-intézetre s az azokban felmutatott tanítási eredményekre való hivatkozás. Bizonyíthatunk másfelől azzal is, hogy a siketnéma gyermekek kicsiny korukban már az iskoláztatás ideje előtt a szülői házban is cselekedeteikkel számtalan jelét adják értelmüknek és használhatóságuknak. Mindazon apró házi munkákra bátran ráfoghatók ugyanis, amelyeket érzékű gyermekekkel is végeztetni szoktak. A siketnéma gyermekek a legtöbbször elfogadhatóan, néha pedig sokkal jobban és pontosabban is végzik el az ily teendőket, mint érzékű testvéreik. Mindez önálló gondolkodásuknak s okosságuknak a jele. E kézzelfogható tárgyi bizonyítékokon kívül a józan ész fegyverével, az elmélkedés- és következtetésből vont okfejtéssel is meggyőzhetjük a tamáskodókat.

Aksziómaszerű igazság ugyanis, hogy minden értelmes, gondolkozó emberi lény oktatható.

Egy érzékszervnek a hiánya pedig nem vonhatja maga után az értelemnek és gondolkozásnak a teljes hiányát is, hiszen a meglevő többi érzékszervek után s azoknak kölcsönható erejénél fogva elegendő táplálékot nyer az értelem és a gondolkodás. Legfeljebb annyit fogadhatunk el, hogy négy érzékszerv működése mellett általában hiányosabb valamivel, talán kevésbé tökéletes, vagy nem oly sokoldalú az értelem és gondolkodás, mintha mind az öt érzékszerv működik. Ebből a szempontból a siketnéma is értelmes és gondolkozó lénynek tekinthető, hiszen a hallás körébe eső érzeteken, képzeteken és fogalmakon kívül az élet minden más jelenségeiről tudomást szerezhet s azok fölött elmélkedhetik is. E szerint a siketnéma értelmes, gondolkozó ember lévén, természetesen oktatható is.

Az emberi értelemnek és gondolkozásnak legjelentőségesebb kritériuma az a képesség (nyelv), melynek segítségével gondolatainkat másokkal közölhetjük és viszont másoknak a gondolatairól tudomást szerezhetünk. Ebből a nézőpontból vizsgálván a siketnémát, ismét csak a mellett érvelhetünk, hogy ő is értelmes, gondolkozó emberi lény: tehát oktatható. Igaz ugyan, hogy a siketnéma hallás-hiánya miatt az iskoláztatás ideje előtt teljesen nélkülözi a legtökéletesebb gondolkifejező és értelemfejlesztő érintkezési eszközt, az élőbeszédet; ámde egyelőre ezt a hiányt jórészen pótolja nála az ő sajátos érintkezési eszköze, a jelnyelv.

És valóban mi sem bizonyítja fényesebben, hogy a siketnéma értelmes és gondolkozó lény, mint az ő jelnyelve, amelyet már abban a korban kezd használni, amikor érzékszervi gyermektársa beszélni tanul. Kifejezésre vágyó lelkének sugallatát követve, benső szükségétől ösztönöztetve és környezetétől is támogatva megalkotja ugyanis magának a jelnyelvet olyan formán, hogy a szemlélt dolgok, tulajdonságok, cselekvések és egyéb jelenségek feltűnőbb, legjellegzetesebb külső sajátosságait ellesi s azokat megfelelő, logikus taglejtésekkel plasztikusan kifejezésre juttatja. Így meg tudja magát értetni másokkal s viszont ő is meg tud érteni másokat.

A siketnéma tehát értelmes, gondolkozó lény, akit rendszeres iskolai oktatásban lehet és kell is részesíteni!

III.

A jel, szó és az írás, mint gondolat kifejező eszközök.

A gondolatok közlésének legegyszerűbb, legközvetlenebb és egyszersmind legtermészetesebb kifejezési eszköze a jelnyelv, melynek egyes kifejezései, a természetes jelek szoros viszonyban vannak az általuk megnevezett fogalmakkal.

A *természetes jelek* ugyanis, amiként előbb már érintettem volt, mintegy lerajzolják, plasztikusan kiábrázolják s így szemünk elé varázsolják, szinte érzékelhetővé teszik a szóban levő dolgokat, cselekvéseket és egyéb konkrét jelenségeket. E szerint a jel és az általa megnevezett konkrét fogalom egymással természetes összeköttetésben állanak. Az egyikről ugyanis önkénytelenül felismerjük a másikat. Természetes jelekkel azonban az elvont fogalmakat megnevezni nem lehet. Főleg e miatt, de mert sötétben egyáltalán nem lehet a természetes jeleknek hasznát venni, nem is tekinthetjük azokat olyan tökéletes gondolat kifejező eszközöknek, mint amilyen az élőszó. A jelnyelv, mint értelemképző eszköz is jóval mögötte marad a hangbeszédnek, mivel a gondolkozást úgyszólván leköti az érzékelés fokára. A siketnémára nézve azonban mindezek dacára különösen az iskoláztatás ideje előtt s részben az oktatás folyamán is igen nagy előnyöket biztosít a jelnyelv ismerete.

Az iskoláztatás ideje előtt ugyanis a jelnyelv ismerete kiemeli a siketnémát elszigetelt helyzetéből, módot s alkalmat nyújt neki arra, hogy környezetének érzékű tagjaival érintkezhessek; hogy akarataról, vágyairól és szükségleteiről másoknak számot adhasson. E nélkül teljes szellemi sötétségre, szomorú egyedüllétre volna kárhoztatva. Az a lelki szükségérzet, melynek folyamányakép minél tökéletesebben akarja magát megértetni, állandóan arra ösztönzi őt, hogy mentől jobb és megbízhatóbb jeleket találjon ki. Ez pedig természetesen megfigyelő- és ítélőképességének élesítését, leleményességének fokozását vonja maga után. A jelnyelvbeli kifejezések gyűjtése és szaporodása fokozatosan fejleszti és erősíti emlékező tehetségét is. Amint e néhány szemelvényből is

elégge nyilvánvaló, a jelnyelv ismerete jótékony hatással van a siketnéma szellemi és értelmi képességének fejlődésére. E mellett nem szabad felejtenuk azt sem, hogy az iskoláztatás ideje előtt a jelnyelv az az egyedüli eszköz, amelynek felhasználásával a szülők rendre-rendre rávezethetik siketnéma gyermekeiket annak felfogására és belátására, hogy vannak jó és rossz, helyes és helytelen, megengedett és tiltott dolgok. Így a jelnyelv legalább szerény határok között a siketnéma erkölcsi fejlődésének előmozdítására is alkalmas.

A jelnyelv az említetteken kívül különösen az oktatás első időszakában határozottan nélkülözhetetlen közlési eszköz. Ennek ismerete és használata nélkül az iskolába lépő siketnéma bizalmát nem tudnók megnyerni; nem tudnók őt figyelemre és fegyelemre szoktatni. Az oktatás további folyamán is mindaddig ez szolgál oktató és tanítvány között kölcsönös megértetési eszköz gyanánt, amíg a hangbeszédbeli ismeret fokozatos gyarapodásával rendre-rendre háttérbe nem szorítható s véglegesen el nem hagyható a használata. A jelnyelvet azonban említett előnyei dacára sem szabad tulbecsülni. Tanítási eszközül csak a legvégső szükség esetén és akkor is csupán kivételesen alkalmazzuk. Igyekezzuuk a hangbeszéd megtanítása által minél előbb feleslegessé tenni s teljesen kiküszöbölni az oktatás köréből; mert amellet, hogy a gyakorlati élet szempontjából teljesen értéktelen, a siketnéma részéről a hangbeszéd elsajátításának és szükségyszerű használatának is igen nagy akadálya.

A *szóbeszéd* (hangbeszéd) összehasonlíthatatlanul tökéletesebb gondolkifejező és értelemfejlesztő eszköz, mint a jelnyelv. Igaz ugyan, hogy a szavak egy néhány hangutánzó szó kivételével majdnem mind önkényes, mesterséges kifejezései a fogalmaknak; ámde különféle viszonyításaikban olyan tetszésszerinti mondatokká fűzhetők össze, amelyek a gondolkozás törvényszerűségének legjobban megfelelően, az elvont fogalmakat, sőt a legbonyolultabb elmélkedést is hűen, logikusan tükröztetik vissza. Az élőszó e szerint az értelmet és a gondolkozást felemelvén az egyszerű érzékelés köréből, a lelket az elvonás, az igazi elmélkedés magaslatára állítja.

Minthogy a hangbeszédnek, mint gondolat-közvetítő

eszköznek használata általánosan el van terjedve, a siketnémára nézve a gyakorlati életben való boldogulhatás szempontjából felette fontos, hogy ezt a nyelvet az iskolai oktatás folyamán megérteni és használni megtanulja.

Hill, a siketnéma-oktatás egykori nagymestere erre vonatkozólag a következőket jegyzi meg:

„1. csak a hangbeszéd teszi igazán lehetővé, hogy a siketnéma a halló emberekkel biztosan érintkezhessék;

2. e nyelv emeli őt a műveltség magasabb fokára; ez teszi számára is közkincsé embertársai tudását;

3. a hangbeszéd ismerete az az eszköz, amely az iskoláztatás után megvédi a siketnémát attól a veszélytől, hogy előbbi tudatlanságába visszaessék;

4. e nyelv nyitja meg a siketnéma előtt az emberi társaságot; ez teszi lehetővé, hogy részt vehessen környezetének örömeiben;

5. e nyelv adja meg a siketnémának a polgári jogokat; ennek segélyével önállóságra tesz szert az életben, melyet egyébként el nem érhetne sohasem;

6. a hangbeszéd erősíti a siketnéma gyenge és fejletlen tüdejét;

7. a hangbeszéd külsőleg is jótékony hatásu, amennyiben előnyösen megváltoztatja a siketnéma arcvonásait, tekintetének életet s nemes kifejezést kölcsönözvén.“

Elfogadván *Hill*nek eme meggyőző érveléseit, önkénytelenül tesszük fel a kérdést: miként lehetséges a siketnémát halláshiánya dacára a hangbeszéd elsajátítására, vagyis annak megértésére és használatára megtanítani? A kísérletek után szerzett tapasztalatok meggyőzték az embereket arról, hogy ez a látó- és tapintó-érzék közvetítésével bizonyos fokig igenis lehetséges, mert:

1. a siketnémának rendes körülmények között ki vannak fejlődve a beszéd létrehozására szükséges szervei;

2. a hangbeszéd nem csupán a hallás, de a látás és tapintás segélyével is érzékelhető, felfogható;

3. a beszélő egyén szájának, nyelvének és arcvonásainak mozgásait és különféle helyzetait, valamint a hangszalagoknak rezgéseit a látás, tapintás és izomérzés útján a siketnéma nemcsak felfogni, de utánózni is képes.

Ezekre támaszkodva mesterséges eljárás segélyével megtanítható a siketnéma az összes beszédhangok- s azok kapcsolatainak kiejtésére, valamint a beszédnek mások szájáról történő leolvasására. Ha e mechanikus képességeket a siketnéma elsajátította, akkor ezekre támaszkodva következik a beszéd tartalmi- és alaki részének egymás mellett és egymással szoros kapcsolatban való fokozatos ismertetése; amely teendő kizárólag szemléleti és fokozatos synthetikai eljárás segélyével oldható meg. És éppen e különleges beszédtanítási eljárásban domborodnak ki azok a módszertani sajátosságok, amelyek a siketnémák oktatását általában megkülönböztetik az érzékküeknél követett tanítási eljárástól.

Hogy a siketnémák oktatásánál követendő módszeres eljárásnak az érzékküekétől eltérő némely sajátosságait kellőképen megérthessük, nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a különbséget sem, amely az értelem foka és az előképzettség tekintetében a siketnémák és az érzékküek között fennáll még akkor, amikor azok és ezek iskolába lépnek

A rendes körülmények között fejlődött érzékkü gyermek 6 éves korában, iskolába lépésekor meglehetősen terjedelmes ismeretkörrel, legtöbbször tiszta és világos fogalmakkal s ezeknek megfelelőleg bő alaki- és tartalmi nyelvismerettel (a hangbeszéd ismeretével) van felszerelve, melyet mind a szülei házban, vagy azon kívül az állandó köznapi érintkezés folytán sajátított el. A magával hozott nyelvkincs és beszédbeli jártasság nemcsak, hogy biztos megértetési eszközül szolgál a tanítójával való érintkezésnél, de egyszerűen az egész iskolai képzésnek is alapját és egyik legfontosabb eszközét képezi.

A népiskolai tanítónak ezek szerint jóformán csak az a teendője, hogy e kész nyelvismeretet rendezze, kiegészítse és annak használatát tudatossá tegye; hogy növendékeinek képzetait, fogalmait kibővitse; továbbá hogy a kész nyelvismeret segélyével rávezesse tanítványait a helyes ítéletekre és következtetésekre, valamint hogy ugyancsak annak alapján megtanítsa őket a többi szükség és hasznos ismeretekre is. A népiskolai tanító a közvetlen szemléltetés mellett már az oktatás elején is gyakran sikerrel értékesítheti a közvetett szem-

léltetést, mihez képest a beszédet elejétől mindvégig magyarázó eszközül használhatja fel, s tanítási eljárásában a kevésbé fáradtságos és gyorsabb eredménnyel járó analitikus-synthetikus módszert követheti és a kérdve-kifejtő tanalakat veheti igénybe.

Sok tekintetben egészen másképp áll azonban a dolog a siketnéma szempontjából. Szabályosan működő négy érzéke útján iskolába lépése előtt ő is szerez képzeteket és fogalmakat; neki is vannak gondolatai, amelyeket amiként fentebb említve volt a maga módja szerint ki is tud fejezni. Ámde az ő képzetei és fogalmai a legtöbb esetben hiányosak, homályosak és tökéletlenek. Gondolatai is általában véve úgy tartalmilag, mint terjedelmileg szegényebbek a hasonló koru érzékű gyermek gondolatainál. Ennek okát a hallás-hiányon kívül főleg arra a körülményre vezethetjük vissza, hogy a siketnéma jelnyelvét nem használják nagyobb körben s így a siketnéma gondolatainak kifejezése tekintetében jóformán csak a saját testi szükségleteire és a szűkebb családi környezettel való korlátoltabb érintkezésre van szorítkozva. Nem csoda tehát, ha emez elszigetelt helyzetéből kifolyólag értelmi fejlettség tekintetében jóval a hasonló koru érzékű gyermek mögött marad, hiszen ő az iskoláztatás előtti időben teljesen nélkülözi a hangbeszédet, amely érintkezési és gondolat kifejező eszköz a halló gyermek értelmi fejlődését tudvalevőleg hathatósan elősegíti.

A siketnéma gyermek ezek miatt körülbelül csak 7 éves korában mondható eléggé érettnak arra, hogy vele a rendszeres iskoláztatás kezdetét vehesse.

A siketnémák oktatójának első és legfontosabb feladata pedig az, hogy növendégeit ami hangbeszédünk megértésére és használatára képessé tegye. Ez a teendő azonban igen aprólékos és lassu menetű s úgy az oktató, mint a tanítvány részéről is sok szellemi és testi erőnek felhasználásával jár. Ugyanis a beszédszervek előzetes gyakorlásából kiindulva előbb a beszéd elemeinek, a hangoknak és synthetikai uton azok kapcsolatainak kiejtésére és a beszélő egyén szájáról való leolvasására kell képesítenie az oktatónak siketnéma tanítványait. Azután pedig a közvetlen szemlélet és közlő tanalak segélyé-

vel a beszéd tartalmára, az egyes kifejezésekre és végül gyakorlati alapon a nyelvtani alakok megértésére és a beszéd-beli helyes viszonyításokra kell őket megtanítania.

A siketnémák iskolája e szerint előbb célul tűzi ki a hangbeszéd s ezzel kapcsolatban az írott nyelv ismertetését s miután valamennyire elsajátították már növendékei a beszédet, csak azután tekintheti azt a többi tantárgyak tanítási és megértetési eszközének.

Az *írás*, mint gondolat kifejező eszköz szintén igen értékes, sőt különösen a siketnéma szempontjából véve bizonyos tekintetben értékesebb a hangbeszédnél is. Az írás, vagy írott nyelv (értvén e kifejezés alatt a betűírást) előnyei a következők:

1. Az írás a hangbeszédet nemcsak tartalom és alak, de terjedelem tekintetében is tökéletesen visszatükrözi és megőrögzíti. Ezért az írás a hangbeszéd megtanulását előmozdítja, megkönnyíti és a tapasztalat szerint az olvastatás kapcsán a siketnémák kiejtésének javulását is elősegíti.

2. Amíg a hangbeszéd jóformán csak a közvetlen érintkezésnek szolgálhat félreérthetetlen, biztos eszközzéül: addig az írás úgy a közvetlen, mint különösen a közvetett érintkezés legbiztosabb eszközének tekinthető. Emlékezetünkben ugyanis nem bizván meg eléggé, amit meg akarunk magunknak jegyezni, azt le szoktuk írni.

3. Az írásba foglalt gondolatok terjedését és fenmaradását nem akadályozhatja meg sem térbeli, sem időbeli távolság. Írásba foglalt gondolatainkat ugyanis elküldhetjük a földkerekség bármely részébe s ezer év múlva is olvashatják azokat utódaink. Igaz ugyan, hogy az újabb technikai eszközök, a telefon és gramofon legalább részben a hangbeszédre vonatkozólag is megszüntették immár az említett tér- és időbeli akadályokat, ámde a siketnéma hallás-hiánya miatt ezen eszközöknek hasznát nem élvezheti.

4. A folyékony beszéd alkalmával a gondolatoknak élőszóval való kifejezése rendszerint hézagtalanul, gyors egymásutánban történvén, nem jut elegendő idő arra, hogy gondolatainkat a logika törvényeinek megfelelő szabatossggal fejthessük ki. A hangbeszéd ezért általában csapangóbb, pon-

gyolább, mint az írás. Írás közben ugyanis rendszerint annyi időt szakíthatunk magunknak gondolataink rendezésére, logikus és szabatos kifejezésére, amennyit akarunk, vagy amennyit erre körülményeink megengednek.

5. Az írás az ismeretek általános terjesztésére és műveltségszerzésre sokkal kényelmesebb, biztosabb és alkalmasabb eszköz, mint a hangbeszéd. A siketnémára nézve, különösen ezen utóbbi szempontból bir igen nagy fontossággal az írás (írott nyelv) ismerete. Az intézetek és iskolák ugyszólván csak alapképzést nyújthatnak ugyanis siketnéma növendékeiknek. Ha tehát a siketnémák az iskoláztatás utáni időben tovább akarják magukat művelni, ha ismereteiket egészíteni, bővíteni óhajtják; azt leginkább önképzés útján, az irodalmi termékek szorgalmas olvasgatása és tanulmányozása segélyével valósíthatják meg. Az irodalmi termékek megértésére az írás (fogalmazás, olvasás) útján tehát már a rendes iskolai oktatás folyamán elő kell készíteni, meg kell tanítani a siketnéma tanulókat.

IV.

Az általános oktatástani elvek érvényesítése a siketnémák tanításánál.

Hogy e fontos tételt minden oldalról kellőképen megvilágíthassuk, szükséges előbb párhuzamot vonnunk az épp-érzékűek és a siketnémák elemi oktatásának általános célja és a cél megoldására szolgáló eszközök, a tantárgyak között.

Többször említve volt már, hogy a siketnéma hallás-hiánya dacára általában ugyanazon szellemi képességekkel van felruházva, mint ötérzékű embertársa. Ennélfogva az ő elemi oktatásának (nevelésének és tanításának) célja sem lehet más, mint ugyanaz, amely a hallók hasonló oktatása elé van kitűzve. A siketnémák intézeteinek és iskoláinak általános célja tehát megegyezvén a népiskolákéval: magától értetődik, hogy a siketnémát is úgy és arra kell megtanítani, ami által végeredményében ő is szilárd erkölcsi alapon álló, jellemes és becsületes emberré s a társadalomnak hasznavehető tagjává válhatik.

Az említett kétféle intézménynél e szerint megegyezvén a tanítás végcélja: önként következik, hogy a cél megvalósításának szolgálatában álló eszközök, a tantárgyak is legalább nagyjában azonosak kell, hogy legyenek. Ehhez képest a siketnémák iskoláiban és intézeteiben a hallást okvetlenül feltételező ének és szavalás kivételével ugyanazon tantárgyak szerepelnek, mint a népiskolákban. A további különbség csupán annyi, hogy a siketnémák iskoláinak és intézeteinek tantárgyai a népiskoláétól eltérőleg a kiejtési gyakorlatokkal bővülnek, amit az a körülmény tesz szükségessé, hogy a hangbeszéd alapelemeinek, az egyes beszédhangoknak kimondására, összekapcsolására és a szájról való leolvasására a siketnémák hallás-hiányuk miatt csakis különleges eljárás segélyével, többé-kevésbé mesterséges úton-módon taníthatók meg. Némi különbség mutatkozik még a technikai tantárgyaknál (rajz, női kézimunka és kézügyességi oktatás) is, amelyekből a siketnémák iskolái és intézetei bővebb anyagkört dolgoznak fel, mint a népiskolák.

Minthogy továbbá a siketnéma lelki tartalma a hallási benyomások kikapcsolásával ugyanazon természeti és lélektani törvényszerűségek szerint bővül és fejlődik, mint a hallóé, annál fogva az ő erkölcsi és értelmi képzésének folyamán is mindama paedagogiai alapelveknek érvényesülniök kell, amelyek, mint a tapasztalatokból kijegecesedett oktatástani igazságok a hallók tanításánál nélkülözhetetleneknek bizonyulnak.

Ilyen oktatástani alapelvek a következők: Haladjon a tanítás könnyűről a nehezebbre, egyszerűről az összetettre, ismertről az ismeretlenre, közeliről a távolabbira, konkrétól az abstraktra! Legyen a tanítás szemléleti, igaz, gyakorlatias fokozatos és hézagatlan! Stb., stb.

Történeti feljegyzések bizonyítják, hogy a miként a direkt-, a hangoztató-, az írvaolvasztató- és a fonomimikai módszer határozottan a siketnémák oktatásából fejlődött s lett általánossá a népiskolai oktatásügy terén; azonképen egészen bizonyos, hogy a fentjelzett paedagogiai elvek is a siketnémák oktatásának köszönhetik megszületésüket, kialakulásukat s általános elterjedésüket. A legközvetlenebb szükségszerűség hozta tehát létre az oktatástani alapelveket.

És tekintve a siketnémák oktatása közben előtérbe lépő számtalan nehézségeket és akadályokat, valóban csak akkor boldogulhatunk valamennyire s mutathatunk fel megfelelő tanítási eredményt, ha az általános tanítástani elveket a siketnémák oktatása közben nemcsak érvényesítjük, de a legnagyobb pontossággal, következetességgel és aprólékossággal valóban alkalmazzuk és értékesítjük is.

Ezek előre bocsajtása után boncolgassunk most már közelebbről egy néhány tanítástani elvet.

1. Az oktatás szemléletisége.

Ismeretes tény, hogy magunkról és a rajtunk kívül eső dolgokról érzékszerveink segítségével veszünk tudomást. „Amit érzékeinkkel észre nem veszünk, arról tudattal sem birunk“ mondja Aristoteles, a görög bölcs. A legtöbb tárgyról és dologról csak akkor szerezhethetünk valóban tiszta fogalmat, ha az érzetek és képzetek gyűjtésében lehetőleg valamennyi érzékszervünk közreműködik. Az érzékelés ezen munkájában a látóknál rendszerint a szem foglalja le magának a legnagyobb szerepet. Innen van, hogy az érzéki észrevevés útján szerzett megismerést általában a „Szemlélet“ kifejezéssel szoktuk megjelölni.

Szemlélés (érzékelés) segítségével teszünk tehát szert képzet-anyagra, amelyet a gondolkozó elme fogalmakká-, ezeket pedig ítéletekké, következtetésekké és meghatározásokká dolgozza fel. Ezek szerint pedig nyilvánvaló, hogy képzet-anyag nélkül nincs észszerű gondolkozás. Ellenben bizonyos, hogy az emberi tudásnak és gondolkozásnak kiapadhatatlan forrása a szemlélés alapján szerzett tapasztalás. És egészen bizonyos az is, hogy nem kell minden embernek minden tapasztalatot közvetlen szemléléssel megszereznie avégből, hogy azokról tudattal birjon. Elménk mások tapasztalatait is képes ugyanis felfogni, megérteni és sajátjaként elraktározni, vagyis képes a másoktól szerzett tudást emlékezetébe átvinni és megőrizni, alkalmasszerűleg pedig felidézni és felhasználni. Az előadottakból önként következik, hogy megkülönböztethetünk: közvetlen- és közvetett-, külső- és belső-, érzéki- és lelki szemléletet.

Hogy az ismeretnyújtás és általában a gyermeki értelem-fejlesztés szempontjából milyen kiválóan fontos szerepe van a szemléltetésnek, azt a fenti igazságok előtérbe állítása után bizonyára felesleges bővebben fejtegetni. Pestalozzi óta különben is átment a köztudatba, hogy a szemléltetés minden jó oktatásnak, minden tantárgynak alapját, kiindulási- és központját kell, hogy képezze. A siketnémák intézeteit és iskoláit épen azért helyezik el nagyobb városokban, mert azokban bő szemléleti anyagot lehet találni.

E helyen csupán nagy vonásokban és kizárólag a siketnémák szempontjából kívánok rámutatni még a szemléleti oktatás feladatára s alkalmazásának módjára és mértékére. Az erre vonatkozó közelebbi részletek a tanterv illető helyein eléggé ki vannak merítve.

Az iskolába lépő siketnémák előbbi életkörülményeik szerint minőség és mennyiség tekintetéből igen különböző szemléleteket és fogalmakat hoznak magukkal. Lelkük többé-kevésbé tele van tartalommal, gondolat-anyaggal. Fogalmaiknak azonban élő szóval kifejezést adni nem tudnak. A legfőbb teendőnk tehát, hogy növendékeink gondolatvilágát ellesni-, megérteni-, hiányos és sejtésszerű fogalmaikat helyes szemléltetéssel tisztázni-, tudatossá tenni-, lelki tartalmuknak, megnyilatkozási vágyuknak pedig fokozatosan élőszóbeli kifejezést adni igyekezzünk.

A nyelvszükséglet megértése és tudatos tanítási eljárással való fokozatos kielégítése, valamint a helyes irányú szemléltetés az a természetes alap-anyag, amelyre és amelylyel az egész nyelvismeret (a beszéd technikai-, tartalmi- és alaki szempontból való megértése és használata) épületét szilárdan fel lehet emelni. A szemléltetésnek tehát ilyen formán magától értetődőleg ki kell terjednie a fogalmak tisztázásán kívül az azokhoz kapcsolt beszéd technikai részének, az egyes hangoknak ; a beszéd tartalmának, az egyes kifejezéseknek ; valamint a beszéd alaki részének, a szóviszonyításnak megértetésére is.

Az egyes hangok és a hangkapcsolások tanításánál követendő szemléltetési eljárásról a „*Kiejtési gyakorlatok*” című fejezetben adván bővebb útmutatást, itt elegendőnek mutatkozik, ha az alábbiakban csupán az egyes fogalmak, kifeje-

zések és nyelvvalakok szemléltetésére terjeszkedem ki. Erre vonatkozólag pedig szolgáljanak útmutatásul a következők:

A konkrét fogalmak (személyek, állatok, ásványok, tárgyak, tulajdonságok, állapotok és cselekvések) ismertetése közvetlen, külső, érzéki szemléltetéssel történjék, mert eltekintve attól, hogy ezáltal az érzékek fokozatosan fejlődnek, finomodnak; a léleknek feldolgozó munkája is jelentékenyen megkönnyítettetik és az érdeklődés is biztosittatik általa. Az érzéki szemlélet (fogalom, vagy tárgyismeret) az ismertetés fokán a természetesség szempontjából okvetlenül előzze meg a szóbeli (tartalmi és alaki) kifejezést. A szóbeli kifejezés megadása pedig a leolvasás biztosítása céljából kövesse nyomon a tárgyismeretet. A kifejezés írásbeli megrögzítése ellenben a hangképekben való gondolkozás biztosítása céljából csakis a szóbeli kifejezés után következze.

Lehetőleg mindent a maga helyén és a megfelelő időben szemléltessünk. Amikor valamely alkalmyszerűség önként kínálkozik, (pld: fáj a fejem, szomjas vagyok) azt mint eleven szemléletet azonnal meg is kell nevezni. Az ismétlés és begyakorlás fokán a közvetett szemléltetés igénybe vétele mellett természetesen el lehet, sőt el is kell térni ettől a sorrendtől, mert a fogalomnak a szóhoz való kapcsolása csak így válhatik tudatossá a siketnémánál, s csak így fejlődhetik ki a siketnéma nyelvérzéke.

Az elvont fogalmak ismertetésénél jóformán csak közvetett, belső, lelki szemléletre támaszkodhatunk és szómagyarázattal élhetünk. Egyebekben pedig a fenti útmutatásokat kell követnünk.

A nyelvvalakok a beszéd tartalmától elválaszthatatlanok lévén, mint a tartalommal teljesen összeforrt tényezők, azzal egyidejűleg a fent körvonalozott módon ismertetendők. Igazán szemléletivé csak akkor válnak a nyelvvalakok, amikor az együvé tartozókat megfelelő kérdések alapján szóval, vagy írásban kiemeljük, csoportosítjuk.

A beszédtanításnál követésre ajánlt fenti szemléleti eljárást kell főbb vonásaiban a többi tantárgyknál is alkalmaznunk.

A teljesség kedvéért néhány szóval meg kell még emlíkeznem e helyen a szemléleti eszközökről is.

A szemléleti oktatásnak eszközei lehetnek természeti tárgyak, élő egyedek, modellek, minták, praeparatumok, mesterséges készítmények, gépek, eszközök, színes képek, rajzok, nyelvtani táblázatok és más graphikai ábrázolatok.

Ezek közül minden esetre legtöbbet érnek a természeti tárgyak, mesterséges készítmények, valóságos eszközök és az élő egyedek s azért igen ajánlatos, hogy a mit csak lehet, a maga természetes valóságában szemléltessünk a siketnémával. Mihelyest meg tudja nevezni testrészeit, ruházatát, az iskolában levő tárgyakat és ki tudja fejezni azoknak egymáshoz való viszonyát: ki kell őt vinni az udvarra, istállóba; meg kell neki mutatni a konyhát, kamrát, pincét, padlást és más helyiségeket; el kell vele menni az utcára, piacra, üzletkebe, műhelyekbe, mezőre, rétre, erdőbe, stb. és a szemlélt dolgok neveit a szóbeli megnevezés után mindjárt a helyszínén egy e célra szolgáló füzetbe kell jegyeztetni.

A mintáknak rendszerint az a hibájuk van, hogy ritkán készülnek olyan anyagból, amelyekből a valóságos tárgyak állanak s hogy szín és nagyság, stb. tekintetéből is a legritkább esetekben egyeznek meg a valóságos tárgyakkal. A minták mindamellett — kivált ismétléseknél — ép olyan kitűnő szolgálatot tehetnek, mint a sikerült képek és rajzok. A mintáknál mindenestre célszerűbbek az állati és növényi praeparatumok.

A szemléleti-képek használata a siketnémák oktatásánál általában véve fontosabb, mint az érzékűekénél; mert eltekintve attól, hogy a jó kép, különösen pedig a színes ábrázolás gyönyörködteti a siketnémát s olyasféle hatást gyakorol a lelkére, mint a zene a vakra; nem is lehetünk mindig abban a helyzetben, hogy valóságban, vagy modell alakjában mutassunk be bizonyos dolgokat, jeleneteket, csoportokat. A népiskolában legtöbbször szóbeli körülírással, közvetett szemlélettel lehet a képet pótolni. Ezt azonban a siketnémák tanításánál legfeljebb csak a képzés magasabb fokán s ott is csak igen korlátozott mértékben tehetjük meg.

Nem lehet eléggé ajánlani a siketnémák oktatásával foglalkozóknak, hogy képes ujságokból, árjegyzékekből, divatlapokból és elhasznált naptárakból az alkalmas és értékesíthető

ábrázolatokat vágják ki s egy e célra szánt nagyobb alakú füzet lapjaira, vagy külön kartonlapokra megfelelő csoportosítással ragasztják fel azokat, minden kép alá odairván egyszermind a megfelelő megnevezést, vagy a kép rövid magyarázó szövegét is. Az ily naponként gazdagítható gyűjtemény nemcsak kitűnő szolgálatot tehet általában a szemléleti oktatásnál, de mert a benne foglalt kifejezések értelmét a képek és viszont mintegy maguktól megmagyarázzák: a siketnéma önképzését is igen jól előmozdítják.

A szemléleti eszközök használatával azonban nem tanácsos a visszaélésig szertelennek lenni, mert különben képletesen szólván: a szemléleti eszközök fognak a gyermek helyett gondolkozni. Azért különösen az oktatás felsőbb fokán a direkt szemléltetés helyét mindinkább a szómagyarázatnak kell elfoglalnia, hogy ezáltal a siketnéma is megszokja az elmélkedést, az igazi elvont gondolkozást.

2. A tanítás igaz volta és gyakorlatiassága.

Általában minden tanításnál elsőrendű követelmény, hogy a nyújtott ismeretek igazak, a tanulók által felhasználhatók és értékesíthetők, vagyis hogy gyakorlatias jellegűek legyenek. A siketnémák oktatása szempontjából hatványozott jelentősége van ezen fontos tanítási elv megszívlelésének és pontos végrehajtásának. Hogy ezen állításnak a jogosultságáról teljes mértékben meggyőződzhessünk, előbb tisztáznunk kell azt a kérdést, hogy mikor igaz, mikor gyakorlati irányu a tanítás; illetőleg, hogy mikor helyes, mikor felhasználható annak eredménye, a nyújtott ismeretanyag? Ezen kérdés eldöntésénél figyelembe kell vennünk az oktató egyéniségét és tanítási eljárását; a tananyag megválasztásának és feldolgozásának módját; végül pedig a tanuló minőségét és életszükségletét.

Az oktató egyénisége és tanítási eljárása szempontjából akkor igaz a tanítás, ha őt magát valódi kötelességtudás, őszinte ügyszeretet hatja át; ha képmutatás nélküli, benső érdeklődést tanúsít a saját munkája iránt; ha tanítványai javára a tanítási időnek minden percét szorgalmasan, tervszerűen és

tudatosan használja ki; ha tanítványait saját gyermekeiként szereti, óvja és támogatja.

A tananyag megválasztása szempontjából akkor igaz a tanítás, ha a nyújtott ismeretanyag a tapasztalat igazolta való tényeknek tökéletesen megfelel és helyességéhez kétség nem fér. A tananyag feldolgozási módjára nézve pedig akkor igaz a tanítás, ha egyszerű, tiszta és világos a közlés- és begyakorlás módja; ha tévedésektől, hibáktól teljesen mentes az ismeretnyújtás menete.

A tanuló szempontjából akkor igaz a tanítás, ha mindenben alkalmazkodik az ő sajátos egyéniségéhez, felfogási erejéhez és életszükségleteihez.

Gyakorlatias jellegűnek pedig csak akkor mondható a tanítás, ha az igaz ismeretanyagból azokat a legszükségesebb tudnivalókat nyújtja, amelyeknek az élet körülményei között legalább viszonylagosan feltétlenül hasznát is veheti a tanuló.

Ezek előre bocsajtása után bizonyára könnyen megérthető, milyen nagy jelentősége van annak a kíváncsúnak, amely megköveteli, hogy a siketnémák tanítása igaz, gyakorlati és felhasználható legyen!

Aki ismeri a siketnémák természetét és tulajdonságait, az tisztában van azzal, hogy az oktató milyen könnyen tehet előttük tekintélyre szert, s hogy milyen könnyen el is veszítheti azt. Ha azt tapasztalják ugyanis a siketnéma tanulók, hogy oktatójuk szeretettel, gyöngéd elnézéssel viseltetik irányukban; hogy buzgó önfeláldozással, szilárd következetességgel igyekszik ismereteit velük közölni: akkor oktatójukat nemcsak tekintélynek, de eszményképnek ismerik el, aki iránt ragaszkodók, hálásak; akitől örömmel tanulnak. De éppen olyan hamar ki is ábrándulnak oktatójukból, mihelyest észreveszik, hogy nincs benne igazi kötelességérzet; hogy a tanítás iránti érdeklődése csak álnozkodás; hogy a tanítás anyagával nincs tisztában; hogy eljárásában ingatag és következtelen. Ennek az ismerete tehát komoly kötelességünkkel teszi, hogy a tanítás iránt mindenkor legalább is olyan őszinte, meleg érdeklődést és buzgóságot tanusítsunk, amilyent az oktatás eredményessége céljából növendékeinktől is méltán megkövetelünk. Elsősorban is szigorú körütekintéssel, pontosan készüljünk min-

den tanítási órára. A tanítás anyagát minden előirt tantárgy keretében óráról-órára tudatos következetességgel válasszuk ki és dolgozzuk fel, s egy percre se téveszszük szem elől, hogy nem az iskolának, hanem az életnek kell tanítanunk. Ezért ne csupán és ne annyira a mi felfogásunk érvényesüljön a tananyag megválasztásában, mint inkább a tanulók ismeret-szomjának, életszükségletének és megnyilatkozási vágyának helyes érzékkel való kielégítése. Azt sem szabad felejtenuk, hogy a siketnémák oktatása a megértetésnek nehézségei, a kiejtésnek és a beszéd alaki részének állandó, gondos javítgatása miatt igen lassú menetű. Ne akarjunk tehát mindent megtanítani, ami igaz és hasznos, mert ez az igyekezetünk a fenti okok és a képzési idő rövidsége miatt amugy sem sikerülne. Csak arra vigyázzunk, hogy amit és a hogyan tanítunk, az feltétlenül igaz és értékes is legyen. Inkább keveset, de jól; semmint sokat felületesen. Tartózkodjunk a badar, téves, kétes, valószínűtlen és félreértésre alkalmat szolgáltató ismeretek közlésétől. Badar igazság például minden ehhez hasonló: „A kályhának nincs kabátja.“ Téves dolog, hogy a teve gyomrában friss, iható víz van, s hogy a struc üldözői elől a homokba dugja a fejét. Kétes, hogy a viharágyuk használata csakugyan megmenti a szőlőt a jégveréstől. Valószínűtlen, hogy az éhes farkast sippal el lehet ijeszteni. Félreértésre ad alkalmat annak a kijelentése, hogy csakis a mérges kigyók harapása veszélyes. Ilyeneket tehát nem szabad tanítani. Ellenben gyakorlati szempontból igen becses, ha a siketnéma kiejtése tiszta, érthető és természetes, mert annyit ér az ő beszédje, amennyit abból az emberek megértenek. Ugyancsak gyakorlati szempontból felette fontos, hogy a siketnéma könnyen tudja mások szájáról leolvasni a beszédet, mert esetleges bő nyelvismeretével is csak így érvényesülhet a hallók társaságában. Fontosabb dolog az, hogy a siketnéma a köznapi beszédet értse és használja, mintsem hogy néhány választékos kifejezéssel kérkedjék. Azért a kiejtés tisztaságára, a leolvasási készség elsajátítására, a köznapi nyelvészükséglet kielégítésére kell helyezni a tanítás súlypontját, nem pedig az értéktelen meghatározások, nyelvtani szabályok s egyéb gyakorlati értékkel alig, vagy egyáltalán nem bíró hiábavalóságok beemléztetésére.

3. A tanítás fokozatossága és hézagtalansága.

Szó volt immár róla s e helyen ismét rá kell mutatnom azokra a különbségekre, amelyek a siketnémák oktatását az érzékökével szemben jellegzetessé teszik.

Amig ugyanis az érzékök kész beszédismerettel kerülnek az iskolába, amelyet a tanítás eszközül azonnal fel lehet használni, addig a siketnémák oktatásának elsőrendű és legfontosabb feladata, hogy nyelvet adjon növendékeinek, amelyet ugyyszólván csak a tanítás utolsó éveiben használhat a tanítás eszköze gyanánt. E szerint a siketnémák intézeteiben és iskoláiban az első 3—4 évi tanítási munka jóformán arra szorítkozik, hogy legalább szerény határok között, mesterséges uton körülbelül azt a beszédképességet biztosítsa növendékeinek, amelyet az érzékö gyermekek a szülői házban játszva, természetes uton sajátítottak el. S ha nem feledjük, hogy ez a munka ugy az oktató, mint siketnéma növendékei részéről is mennyi nehézségnek a leküzdésével jár, s hogy e miatt a tanítás milyen lassan haladhat előre: akkor be kell látnunk a tanítás legszigorubb értelemben vett fokozatosságának szükségességét, nagy horderejét.

Az érzékök tanítási módja általánosan ismert lévén, a tanulók szülői is több-kevesebb sikerrel támogathatják az iskolát feladatának elérésében. És eltekintve ettől, számtalan esetben beigazolást nyert immár az az igazság is, hogy az érzékök iskoláinak tanításbeli mulasztásait és hiányosságait az életkörülmények legtöbbször szépen kipótolják, szerencsésen kiegyenlítik. Az érzékö gyermekek ugyanis hallásuk segélyével az iskolán kívül környezetüktől s távolabb, a köznap életben is igen-igen sok ismeretre tesznek szert. A tanulásnak pedig ez a módja igen szépen kitölti azokat az esetleges ismeretbeli hézagokat, amelyek még a közvetlen és alapos oktatásnál is támadhatnak itt-ott. A siketnémák oktatás-módja azonban még nem ment át s nem is fog soha annyira átmenni a köztudatba, hogy a siketnéma gyermekek szülőinek s környezetének támogató tanítási munkájára számítani, arra építeni lehetne. De sőt sokszor még veszedelmes is a szülők jóhiszemű és jóakaratu beavatkozása, amennyiben az többet ronthat, mint használhat különleges előismereteket fel-

tételező tudatos és tervszerű beszédtanítási eljárásunknak. Az is bizonyos, hogy a siketnéma tanuló jóformán csak annyit tud, amennyit a rendszeres oktatás folyamán megtanul. A felületes és csapongó tanításból származó ismeretbeli hézagokat a köznapi érintkezés nála legfeljebb csak igen csekély, alig számba vehető mértékben pótolhatja. A siketnémák tanítása tehát ne csak szigorúan fokozatos-, de a mellett alapos és hézagtalan is legyen!

Fokozatosnak akkor mondható a tanítás, ha előbb azokat az ismereteket viszi át a gyermek tudatába, amelyek életköri-
műményeinél, lelki- és testi szükségleteinél és felfogási képességénél fogva legközelebb állanak az ő elméjéhez. Így kellő ismeretalapot teremtvén, arra lassan-lassan gyűrűzetes átmenettel úgy építi fel az ismeretek tárházát, hogy az egyik ismeret az utána következőnek mintegy előkészítője legyen.

Bár a hézagtalanság fogalma jóformán teljesen összeforr a fokozatosság elvével, mégis nem felesleges talán annyit megjegyezni, hogy a hézagtalanság szempontjából a feldolgozandó ismeretanyag tanmenetének következetes és lelkiismeretes megállapítására kell fordítani a figyelmet. Ebből a szempontból tehát minden előző ismeretet szorosan össze kell kapcsolni az utána következővel, mert az áthidalásnak oly biztosnak és erősnek kell lennie, hogy a nyújtott ismeretanyag elszakíthatatlan lánchoz legyen hasonlónak.

A tanítás fokozatosságának és hézagtalanságának illetően magyarázata bizonyára feleslegessé teszi az ide tartozó paedagogiai elveknek: „Haladjon a tanítás könnyűről a nehezebbre, egyszerűről az összetettre, ismertről az ismeretlenre, közelebbiről a távolabbira, stb.“ közelebbi értelmezését. Csak annyit tartok még megjegyzésre érdemesnek, hogy a fokozatosság és hézagtalanság elvének helyes kivitele szempontjából úgy a tananyag megállapításánál, mint annak ismertetése és feldolgozása alkalmával is állandóan figyelembe kell venni a növendékek életkorát, felfogási képességét és előző ismeretkörét is. Egy második osztálybeli gyermek agyát ebből a tekintetből elhibázott dolog és valóságos véték volna pld. ilyen és ehhez hasonló ismerethalmazzal tölni meg: „Fogadja köszönetemet“ e helyett: „Köszönöm szépen.“

A fokozatosság és hézagtalanság elvének megóvása céljából minden ismeretet minél több oldalról kell megvilágítani s a teljes tudásig kell begyakorolni, mielőtt egy lépéssel is tovább mennénk a tanításban. Soha se az anyag mennyisége, hanem mindenkor annak minősége legyen a tanításnál irányadó. Ne feledjük egy percre se, hogy a sok tanítási anyag s az ismeretgyűjtésben való szertelen előmenetel a kiéjtés tisztaságának és érthetőségének rovására esik s veszélyezteti e mellett a kifejezéseknek s ítéleteknek nyelvtani szempontból való helyes és szabatos reprodukálását is.

A fokozatosság és hézagtalanság elve tehát a tanítási eljárásban a legszigorubb rendszerességet követeli meg, mert a rendszertelenség és csapongás mellett szétforgácsolódik a figyelem és a tanítási eredmény csak igen szegényes leend. A tanításbeli fokozatosság és hézagtalanság elvét abban az esetben lehet a képzés ideje alatt legjobban biztosítani, ha a növendékek vezetése elejétől végig egy kézben marad. Ezért az oktató személyére vonatkozó, ugynevezett felszálló osztályrendszernek az előnye elvitázhatatlanok.

4. A tanuló tevékeny közreműködése a tanításnál.

Eldönthetetlen igazság, hogy csakis az az ismeret és képesség mondható valóban a sajátunknak, amelyről akár szóban, akár írásban, akár más cselekedettel számot is tudunk adni. Viszont az is elvitázhatatlan tény, hogy csupán az olyan ismereteket és képességeket tudjuk megfelelően reprodukálni, amelyeket nemcsak mások felvilágosításai s egyszerű megfigyelések által szereztünk, de amelyeket többszöri ismételtetés és tevőleges próbálgatás segítségével kellőképpen be is gyakoroltunk. Mindezekből pedig önként következik, hogy a tanítás csak akkor lehet eredményes, ha az ismeretnyújtásnál a tanulók tevékeny közreműködését is felhasználván, őket minden tekintetben (gondolkodásban, beszédben, írásban és egyéb cselekedetekben) egyaránt teljes önállóságra szoktatjuk.

A tanulók tevékeny közreműködésének a lehető legnagyobb mértékben való kiaknázása a siketnémák oktatásánál különösen jelentőségteljes. A siketnéma gyermekekben ugyanis a családi nevelés hiányosságai miatt általában véve igen cse-

kély az önbizalom s ezzel együtt kevés az önálló cselekvésre való elhatározás is. Fogyatékoságának tudatában a legtöbb siketnéma magasabb belátást tételez ugyanis fel az érzékű emberekben s e miatt abban a félszeg meggyőződésben él, hogy neki semmit sem szabad, semmit sem lehet és semmit sem kell önállóan tennie, mert hiszen ugyis gondolkoznak s cselekszenek helyette környezetének érzékű tagjai. Ezt a félszogséget a jól vezetett oktatás van hivatva megszüntetni. E végből tehát oktatás közben s azon kívül is okkal-móddal minél gyakrabban kell alkalmat nyújtani a siketnéma tanulóknak arra, hogy szabad akaratát s önmunkásságát kipróbálja, érvényesítse.

Becsvágyának kielégítésére, önbizalmának felébresztésére és fokozására, gondolkozó és ítélőképességének élesítésére, önállóságának fejlesztésére legbiztosabb eszköznek bizonyul, ha tevőleges közreműködését a tanításnál, a tanítás sikere érdekében felhasználjuk.

Az elméleti fejtegetésnél meggyőzőbb ereje lévén az oktatás köréből vett példáknak, lássunk az alábbiakban néhány olyan konkrét esetet, amely mintegy szemléletivé teszi, hogy miként kell értelmezni és hogyan lehet végrehajtani a fenti tételben kifejezett paedagogiai elvet.

A beszédtanításnál és egyéb tantárgyaknál sem elegendő például, ha csak jó feleletek adására képesítjük növendékeinket. Szükséges, hogy növendékeink megtanuljanak kérdezni is. A köznapi életben ugyanis a szóbeli érintkezés kölcsönös kérdések és feleletek alapján történik. Amelyik növendék kérdezni tud, az ezen eszköz segítségével iskolán kívül is állandóan gyarápíthatja ismereteit.

Ha növendékeink az írásjegyekkel immár tisztában vannak, minél kevesebbszer vegyük oktatás közben kezünkbe az írószereket, ellenben kívánjuk meg, hogy a szóbelileg tisztázott kifejezéseket és mondatokat a növendékek önállóan írják le. A növendékek írásaiban előforduló esetleges hibákat az ők közreműködésével fedeztessük fel és javíttassuk ki.

Némely szemléltetési eszközből lehetőleg annyi példányt tartsunk kéznél, a hány növendékünk van, hogy amit mi demonstrálunk a magunk eszközén, ugyanazt a növendékek

is végrehajthassák az előttük levő, hasonló eszközökkel. Az írásbeli számolásnál például akkor foglalkoztatjuk az egész osztályt tevőlegesen, ha az iskolatáblánál végzett műveletet egyidejűleg minden növendék megcsinálja a saját palatábláján, vagy irkájában is. A földrajz tanítása közben, amit az oktató, vagy az egyik növendék a fali térképen mutat, azt a többi növendékeknek a kézi atlaszokon kell végezniök. A természettan tanításánál nem elegendő, ha csupán az oktató végzi a kísérleteket. Próbálja meg a kísérleteket külön-külön valamennyi növendék is. Használjuk fel a jobb növendékeket arra, hogy ismétléseknél, lecketanuláshoz gyengébb társaikat támogassák s előkészítsék őket az oktatási órákra. A rajz és kézimunka-oktatásnál adjunk néha módot és alkalmat arra, hogy a növendékek saját elhatározásukból ösztön- és ötletszerű rajzokat és munkákat készíthessenek. Ugyancsak az önmunkásság kipróbálására és kifejlesztésére alkalmasak a házi feladványok is (naplóírás, számtani feladatok megfejtése, stb.)

Ilyen s ezekhez hasonló munkákkal lehet és kell a tanulók tevékeny közreműködését a tanításnál a tanítás érdekében felhasználni.

V.

Módszer, tanmenet, tanalak és tanmodor.

Tanítási módszer elnevezés alatt azt a céltudatos, rendszeres tanítási eljárást értjük, amelynek segítségével az egyes tantárgyak keretében előírt tananyagot megismertetjük a tanulókkal. Hogy valamely oktató helyes módszerrel taníthasson, avégből alapos elméleti és gyakorlati készsége folytán mindenek előtt tudnia kell azt, hogy mit és hogyan kell tanítani? Tisztában kell tehát lennie egyfelől a közlendő ismeretek anyagával és értenie kell másfelől azokhoz a fogásokhoz is, amelyeknek alapján a közlendő ismereteket a legtermészetesebben, a legegyszerűbben, a legkönnyebben és a legeredményesebben lehet átültetni a tanulók tudatába úgy, hogy azok nekik maradandó tulajdonaikká váljanak. Mindezekből bizonyára megérthető az is, hogy igazi, jó tanítási módszert az oktató elméleti készsége és egyéni rátermett-

sége, valamint az általános paedagogiai elvek helyes alkalmazása nélkül elképzelni sem lehet. Fontos dolog továbbá a helyes módszeres eljárásánál az is, hogy a tananyag ismertetése milyen sorrendben és hogy az ismeretek közlése milyen alakban történik? Az első kérdést a tanmenet, a másodikat pedig a tanalak mérlegelése alapján dönthetjük el.

A tanmenet lehet *összerakó* (synthetikai, induktív) és *szétbontó* (analytikus, deduktív). Összerakó a tanmenet, ha tanítási eljárásunk kapcsán az ismeretek elemeiből indulunk ki s több, fokozatosan ismertetett, együvé tartozó egyednek az összetevése által juttatjuk el a tanulókat az összefoglaló fogalomigazság felismeréséhez. Ezzel szemben szétbontó a tanmenet, ha ismeretnyújtás közben a több egyedet magában foglaló, legmagasabb fogalomkörből indulunk ki s azt szintén fokozatos, következetes eljárás segítségével elemeire szedjük szét.

Magától értetődik, hogy az utóbb említett szétbontó tanmenet a tanításnak csakis azon a fokán alkalmazható sikerrel, ahol a tanulók ismeretkörében találunk szétbontásra alkalmas anyagot. Minthogy pedig a siketnémák elemi oktatásánál különösen a kezdő- és alapfokon a nyelvismeret hiánya miatt jóformán szó sem lehet valamely ismeretnek a részekre bontásáról, annál fogva a siketnémák tanításánál leginkább az összerakó tanmenet érvényesül. Ismétléseknél, begyakorlásoknál és összefoglalásoknál azonban az elme élesítése és az ítélőképesség fejlesztése céljából szükséges és jogosult is a szétbontó tanmenet okszerű igénybe vétele.

A tanalak lehet *közlő* (akromatikus) és *feltaláltató* (heuristikus). Közlő a tanalak, ha például a szemléleti alapon nyújtott új ismeretet egyszerűen megnevezzük s aztán megneveztetjük a tanulókkal is. Ezzel szemben feltaláltató a tanalak, ha valamely új ismeretre és annak szóbeli kifejezésére a meglevők felhasználásával vezetjük rá a tanulókat. A feltaláltató tanalak ismét lehet *kérdve-kifejtő* (sokratikus) és *rámutató* (deiktikus).

A siketnémák oktatásánál a beszédtanítás szempontjából természetesen minden új kifejezés (tartalom és alak) egyedül a közlő tanalak segítségével ismertethető. A kérdve-kifejtő és

rámutató tanalakat csakis ismétléseknél, begyakorlásoknál és összefoglalásoknál s akkor is csak oly mérvben alkalmazhatjuk, amennyire ezt növendékeink beszédbeli jártassága megengedi.

A *tanmodor* elnevezés alatt értjük az oktatónak azt az egyéni sajátságát, illetőleg sajátságainak komplexumát, amely tanítás közben jellegzetessé teszi az ő egész magatartását s amely félreismerhetetlenül kifejezésre juttatja készültségét és a tanítás iránti lelkesedését; szorgalmát és ügybuzgalmát; kedélyhangulatát és a gyermekek iránti szeretetét; leleményességét és gyakorlati ügyességét; testmozgásait és arcjátékát; stb. stb.

Jó tanmodorra többé-kevésbbé mindenki szert tehet, akiben él az őszinte hivatásszeretet; aki nem resteli önmagát önmaga előtt néha-napján komoly bírálat tárgyává tenni, s aki tanítási munkája közben szerzett tapasztalatait a saját okulására és hasznára értékesíteni igyekszik.

VI.

Kiejtési gyakorlatok.

A kiejtési gyakorlatok (hangképzés) célját, anyagát s az e tárggyal kapcsolatos egyéb tudnivalókat tantervünk részletesen körülírja. Az ott kifejezett útmutatásokon kívül még a következők veendőik figyelembe:

1. A hangképzést megelőző tennivalók.

(Előkészítő oktatás).

Mielőtt az első osztálybeli siketnéma gyermekekkel megkezdénők a tulajdonképeni kiejtési gyakorlatokat, előbb megfelelő előkészítő oktatásban kell őket részesítenünk. Tudvalevő ugyanis, hogy a szülei házban nyert elégtelen és hiányos nevelés következtében az iskolába lépő siketnéma gyermekek legnagyobb része figyelmetlen és fegyelmezetlen. Beszédszerveik petyhüdtek és gyakorlatlanok. Kézügyességük alig számbavehető. Gondolataikban és cselekedeteikben rendszerint csapongók. A dolgok iránti érdeklődésük hamar kimerül. Mindezen okok miatt rendszeres tanításukat csakis 2—3 heti előkészítő oktatás után tanácsos megkezdeni. Az előkészítő ok-

tatás folyamán a játékszerű foglalkoztatásból kiindulva tudatos eljárásunkkal fokozatosan tesszük a siketnéma gyermeket arra alkalmassá, hogy a rendszeres iskolai munkát megszokja; azt elbirja és kedvvel is végezze.

Az előkészítő oktatás magában foglalja a bizalom felkeltése és az iskolai élet megkedveltetése, valamint az érdeklődés lekötése és a figyelem felébresztése iránti törekvéseket; továbbá az engedelmességre szoktatást és a fegyelem megszilárdítását; az értelemfejlesztő-, írási- és hangképzési-előgyakorlatokat. Lássuk most már ezeket a teendőket kissé közelebbről.

Az iskolába lépés pillanatától kezdve a legtöbb siketnéma gyermek hosszabb ideig kénytelen megválni szüleitől s attól a megszokott környezettől és életmódtól, amelyhez gyermeki szívének egész szeretetével ragaszkodik. Ismeretlen, új viszonyok közé kerül, ahol reánézve minden idegenszerű és szokatlan. Nem csoda tehát, ha elfogultan, bizalmatlanul, aggodalommal és némi félelemmel tekint az elkövetkezendők elé. Ennek a lelki állapotnak a felismerése komoly kötelességünkkel teszi, hogy a legnagyobb jóindulattal és gyöngéd szeretettel viseltessünk iránta; hogy elveszettnek hitt boldogságáért valamiképen kárpótolni igyekezzünk őt. Rendszerint ennek az első lépésünknek a sikerétől függ az egész oktatási munkánk eredményessége. A bizalom felkeltésére és megrögzítésére többek között igen jó eljárásnak bizonyul, ha észrevétetjük kezdő növendékeinkkel, hogy érdeklődünk eddigi életviszonyaik iránt, hogy ezekre vonatkozó jeleiket megértjük s hogy hasonlóképen mi is meg tudjuk magunkat értetni általuk. Bizalmuk megnyerése céljából le kell ereszkedni hozzájuk s az első órákban valóságos játszótársaikká kell válnunk. Az iskolai élet megkedveltetése és érdeklődésük lekötése végett vezessük el kis növendékeinket a különféle iskolai helyiségekbe; mutassuk meg nekik az azokban található képeket s egyéb érdekes tárgyakat. Vezessük ki őket az udvarba s rendezzünk ott mulattatásukra különféle társasjátékokat és tornagyakorlatokat.

Ezek után megkezdhetjük a figyelem- és engedelmségre szoktatás gyakorlatait. A tanteremben minden gyermek-

nek kijelöljük a maga ülőhelyét. Az elrendezkedés után adott jelre magunk elé hívjuk őket, utánna pedig megkivánjuk, hogy mindenki foglalja el ismét a saját helyét.

Ugyancsak a figyelem és engedelmességre szoktatás mellett az utánzó képesség felébresztése céljából a felállás és leülés; kezek padra tévése; karkulcsolás; kezek mellre tévése, előre nyújtása és visszahúzása; palavessző kézbe vevése, kézben tartása, letevése stb., nekik gyakorlatilag megmutatandó és adott jelre általuk karban végrehajtandó.

A szín-, alak- és számérzék felkeltésére és az értelem fejlesztésére igen alkalmas, ha az oktató egyenlő hosszúságu, vékony szeletkékre vágott, különféle színű papírszalagokból egy csomót maga elé, egy-egy csomót pedig a siketnéma növendékek elé helyez az asztalra. Ezekből előbb maga az oktató kiválasztja és külön csomókba rakja az egyenlő színűeket, hasonló cselekedetre buzdítván a siketnémákat is; azután ismét összekeveri s összekeverteti a siketnémákkal is a papírszeletkéket. Ez megtörténvén, a csomóból pl. egy narancssárgát választ ki az oktató s azt bizonyos helyzetben maga elé teszi az asztalra, e mellé pedig hasonló eljárással sorban más-más színű papírszalagocskákat rakosgat le és mindezt utánóztatja a siketnémákkal is. Hasonló gyakorlatokat végeztet továbbá 2, majd 3—4 stb. számú egyforma színű papírszeletkével, mindig ügyelvén arra, hogy a lerakott papírszeletkéket bizonyos szabályos, harmonikus színű és tetszetős alakú ábrát képezzenek.

Hasonlóképen használhatók fel a különféle színes pálcikák is, amelyeket lehámozott fűzfa-vesszőcskékből, vagy gyufaszálakból maga az oktató készíthet el.

Ugyancsak a figyelem biztosítására, a megfigyelő- és utánzóképeség, valamint a szín- és alaki érzék fejlesztésére szolgálnak a különféle alakúra kivágott színes papírlapok is, minők: a négyzet; a téglalap; a dülény; az egyenlő oldalú, egyenlő szárú és derékszögű háromszög; ötszög; csillag; kör- és ellipszislapp, stb. Ha azt tapasztaljuk pl., hogy a siketnéma nem kékszinű és 5 cm. átmérőjű körlapot választ ki az előtte fekvő szín- és alaktömegből akkor, amikor mi 10 cm. átmérőjű, rózsaszínű körlapot mutatunk fel, hanem ugyan-

azt találja meg és veszi kézbe, amelyiket mi kívántuk: akkor meg lehetünk elégedve az eredménnyel, mert ez a cselekedet megfigyelő észre mutat.

Jó szolgálatot tesznek még az előkészítő oktatás fokán az észfejlesztő játékszerek is, minők: az építő kövecskék, dominó, stb.

Természetes dolog, hogy eljárásunkban ezen a fokon következetesen, szigorú fokozatossággal kell a könnyűről nehezebbre haladnunk, ha a fentjelzett eredményt mielőbb elérni akarjuk.

Az iskolába lépő siketnémák lélegző szervei az elegendő használat hiánya miatt rendszerint fejletlenek és gyengék. A hang-képzés céljaira az előkészítő oktatás fokán tehát a lélegző szerveket is meg kell valamennyire erősíteniük!

A tüdő erősítése céljából nemcsak az előkészítő oktatás fokán, hanem a tanítás egész ideje alatt is naponként néhány percen át rendszeres lélegzési gyakorlatokat, úgynevezett tüdő-gimnasztikát végeztessünk.

A lélegzési gyakorlatok mindig tiszta és pormentes levegőjü, tehát jól szellőztetett szobában, avagy a szabadban végezendők. Közvetlenül étkezés után tele gyomorral nem célszerű a tüdőtornászás. Legjobb e célra a délelőtti első tanóra kezdetét felhasználni.

Ily gyakorlatok a következők:

1. Erőtéljes, mély belélegzés után a gyertya lángjának hirtelen elfuvása. Ezt a gyakorlatot fokozatosan különböző távolságból kell végeztetnünk.

2. Erőtéljes, mély belélegzés után az asztalra helyezett papírszeletkének hosszantartó kilélegzéssel történő tovább fuvása.

3. Erőtéljes, mély belélegzés után a kézben tartott papírszélmalom*) fuvása hosszan és egyenletesen.

4. Disznóhólyag felfuvása.

---

*) A papírszélmalom 10–12 cm. alapvonalu, négyzetalakra kivágott papírlapból készül, melynek átlóit ollóval bevágjuk annyira, hogy a központ körül 3 cm. átmérőjű körlap épen maradjon. E papírlapnak csücskeit a központba hajtjuk, gombostűvel átszurjuk s az egész készüléket ugyanazon gombostűvel egy vessző felső végéhez rögzítjük.

Ügyelni kell arra, hogy a siketnéma e gyakorlatokat nyugodtan és megerőltetés nélkül végezze.

Ugyancsak a tüdő erősítésére s működésének szabályozására szolgálnak a következő lélegzési gyakorlatok is:

1. Be- és kilélegzés a szájon át. E gyakorlat álló és ülő helyzetben, valamint járás közben is végzendő, még pedig mérsékelt, mély, lassu, avagy gyors belélegzés és több-kevesebb ideig tartó kilélegzés alakjában. A be- és kilélegzés időtartamát az oktató ütenyezéssel jelzi, megkivánván a siketnémáktól, hogy belélegzés közben karjaikat oldalt vállmagasságig emeljék fel, kilélegzés közben pedig fokozatosan nyugalmi helyzetébe bocsássák vissza.

2. Be- és kilélegzés zárt szájállás mellett az orron át. (A kivitel itt is oly módon történik, mint az előbbi gyakorlatnál).

3. Belélegzés a szájon keresztül, kilélegzés az orron át zárt szájállás mellett. (Az orrnyílás elé tartott mutatóujjával érzékelheti a növendék, hogy a levegő a kívánt helyen ömlik-e ki).

4. Belélegzés a szájon át, kilélegzés az orron keresztül nyitott szájállás mellett. (A kiömlő levegő érzékelése hasonló módon történik, mint az a harmadik gyakorlatnál jelezve volt.)

5. Belélegzés az orron át zárt szájállás mellett, kilélegzés a szájon keresztül. (A kiömlő levegő a száj elé emelt kézen érzékelendő).

6. Belélegzés az orron át nyitott szájállás mellett, kilélegzés a szájon keresztül.

7. Erőteljes, mély belélegzés a szájon át, a levegő visszatartása 5—10—15, stb. másodpercig, utána hosszantartó egyenletes kilélegzés, mely a kézen érzékelendő.

A fent leírt összes gyakorlatokkal eleinte csak néhány percig szabad a siketnémákat elfoglalni; egyfelől, mert e gyakorlatok fárasztók és kimerítők; másfelől, mert a siketnémák épen úgy szeretik a változatosságot, mint az érzékeny gyermekek. Kezdetben a változatosság kedvéért többféle szórakoztató és egyéb hasznos foglalkoztatásról kell gondoskodnunk.

Ilyen foglalkoztatás lehet többek között az iskolatáblán és a palatáblákon végzendő rajzoltatás. Ezen a fokon módot

és alkalmat kell nyujtanunk arra, hogy a gyermekek saját ösztönükből kifolyólag, szabadon, képzeletüknek megfelelő dolgokat rajzolgassanak. Eltekintve ugyanis attól, hogy az ily munka mellett játékszerűen, mintegy észrevétlenül szoknak hozzá a gyermekek a palavessző, kréta, szivacs használatához, becses az ily foglalkoztatás a kézügyesítés szempontjából is. Az ösztönszerű rajzok készíttetésének azonban legnagyobb értékük abban rejlik, hogy bőséges anyagot szolgáltatnak a gyermeki lélek és képzelő-tehetség megfigyelésére és tanulmányozására.

A fent leírt lélegzési gyakorlatokkal még nincsenek teljesen kimerítve a hangképzési előgyakorlatok. A tüdő működésének szabályozásán kívül szükséges a többi beszédszervek (nyelv, ajak) gondos előkészítése is. Ebből a célból egyenkint a tüdő kör elé állítjuk a gyermekeket és előmutatás után a következő gyakorlatokat végeztetjük:

1. A fogsorokat csukva tartjuk, az ajkakát lassan szétnyitjuk és ismét összezárjuk.

2. Az előbbi gyakorlatokat gyorsabb ütemben többször egymásután végeztetjük.

3. A fogsorokat csukva tartjuk és az ajkakát lassan szétnyitjuk. Ebből a helyzetből kiindulva anélkül, hogy az ajkak állásukat változtatnák: lassan szétnyitjuk és ismét összecsukjuk a fogsorokat. Ezen gyakorlat többszöri ismétlése után végül nyugalmi helyzetükbe bocsájtjuk vissza az ajkakát is.

4. Nyitott szájállás mellett a nyelvet előre és vissza, fel és le, jobbra és balra mozgatjuk, vigyázván arra, hogy e gyakorlatok közben az ajkak ne zárják el a fogsorokat.

5. Az á hangnak megfelelő szájállás mellett, anélkül, hogy hangot adnánk, a nyelv tövét annyira lekényszerítjük, hogy az uvula és a garatür láthatókká váljanak.

6. Az á hangnak megfelelő szájállásból, anélkül, hogy hangot adnánk, az ajkakát lassan az u hangnak megfelelő helyzetbe állítjuk és ugyanezt egymásután többször megismételtjük.

7. Ha a növendékek tüdő előtt immár jól tudják utánozni e gyakorlatokat, akkor ugyanezeket karban is elvégeztetjük.

Az írási előgyakorlatokra a siketnémák iskoláiban és intézeteiben sokkal nagyobb gond fordítandó, mint a népiskolában. Ezt a következő okok teszik szükségessé: Nálunk a hangfejlesztéssel karöltve jár a betűíratás is. A hangok ismertetésének sorrendjét pedig nem a betűszármaztatás sorrendje állapítja meg, hanem a hangok kimondásának és a szájról történő leolvasásának könnyebbége. Hogy a hangképzés fokán ne kelljen kétféle nehézséggel is megküzdni, indokolt és szükséges az írási előgyakorlatokat már az előkészítő oktatás folyamán olyan részletesen és körülményesen feldolgozni, hogy annak alapján bármelyik betűt is nagyobb fáradtság nélkül tudják növendékeink leírni. Írási előgyakorlatok lehetnek:

1. Pontok írása sorban egymás mellé, azután sorban egymás alá.

2. Két-két, egymás mellé írt pont összekapcsolása egyenes vonallal előbb balról jobbra, azután jobbról balra haladva.

3. Két-két, egymás alá írt pont összekapcsolása egyenes vonallal előbb felülről lefelé, azután alulról felfelé haladva.

4. A 2. számú gyakorlat egyenes vonal helyett előbb felfelé-, azután pedig lefelé görbitett vonallal.

5. A 3. számú gyakorlat egyenes vonal helyett előbb jobbra-, azután balra görbitett vonallal.

6. Két-két, egymás mellett levő pont összekapcsolása felfelé- és lefelé görbitett vonallal úgy, hogy az eredmény fekvő hullámvonal legyen.

7. Két-két, egymás alatt levő pont összekapcsolása jobbra- és balra görbitett vonallal álló hullámvonal nyérése szempontjából.

8. Két-két pont közé körvonalak írása.

9. Két-két pont közé jobbra dűlt vonalak írása előbb alulról felfelé, azután felülről lefelé haladva.

10. Tulajdonképeni írási előgyakorlatok vonalak közé úgy, mint a népiskolában.

Már az írási előgyakorlatok folyamán is szigorúan kell vigyázni úgy a test-, valamint az írószerek helyes tartására.

Az ötlet- és ösztönszerű rajzok készítése mellett az előkészítés fokán is szerepet kell már adni az egyszerű vo-

nalakból álló tervszerű ábrázolásnak. Ilyenek lehetnek: kereszt, csillag, létra, szék, asztal, stb. primitív ábrázolásai, amelyeket előrajz után másolnak a növendékek.

Ily sokoldalú, gondos előkészítés után, kivált ha sikerült leleményességünkkel immár zöngét is kicsalnunk növendékeinkből, nyugodtan foghatunk hozzá a beszédhangok kifejlesztéséhez, az ugynevezett artikulátorikus oktatáshoz.

2. Hangképzés.

Az előkészítő oktatás után, mely a körülményekhez képest 2—3 hétig tarthat, kezdetét veheti a hangképzés, melynél a tantervben felsorolt utmutatásokon kívül általában még a következők tartandók szem előtt:

1. Minden egyes hangnak optikai képét (a beszédszervek állását) tükör előtt szemléltetjük, hogy a növendék saját beszédszerveinek állását a mienkkel összehasonlíthassa. A tükör használata úgy történik, hogy az oktató tanítványával együtt félig háttal fordul a világosságnak; a tükröt az arc magasságába tartja, vagy állítja és előmondja az ismertetendő hangot, figyelmeztetvén növendékét, hogy ő is hasonló helyzetbe igyekezzék beszédszerveit beállítani és próbálja a hangot kimondani. E célra legalkalmasabb egy 30 cm. átmérőjű kézi tükör, amelyben két egymás mellett levő fej egészen jól meglátszik. Alkamas az oly állótükör is, amelynek tükrölapját le és fel lehet tolni. A tükör használata valamennyi hangképzésénél nélkülözhetetlen.

2. A hang kimondása úgy az oktató, mint a tanítvány részéről arcfintorgatás és erőlködés nélkül kell, hogy történjék. A természetes hangmagasság, valamint a tiszta és érthető kiejtés eltalálására különös figyelem fordítandó. E célból legjobb, ha mély belélegzés után többször ismételtetjük ezt, vagy az ehhez hasonló hangsort: pápápápápápápá.

3. Amely hangot a növendékek már jól tudnak képezni, annak betűjét felírjuk az iskolatáblára és a növendékekkel is leiratván, elolvastatjuk. A nyomtatott betűket (a mozgató betűk és rajzoltatás segélyével) már kezdettől fogva az írással párhuzamban kell tanítani! A nagybetűk tanítása az összes kis-

betűk ismertetése után összehasonlítás alapján ($a=A$, $b=B$) történhetik.

4. Mihelyt néhány oly hangot tud képezni a növendék, amelyeknek kapcsolataiból értelmes szók állithatók össze, azonnal megkezdhetjük a szógyűjtést és utána a mondat-alakítást. Szemléltetjük az illető fogalmat, azután szóbelileg megnevezzük azt; a megnevezést szájról leolvastatjuk, leírjuk, vagy leiratjuk és végül elolvastatjuk. Az ismertetés fokán a helyes fogalomkapcsolás céljából a szóismeret a tárgyismeretet, a leolvasási képesség gyakorlása szempontjából pedig az írás a szóbeli megnevezést sohase előzze meg. A begyakorlás fokán azonban ezt a sorrendet nemcsak szabad, de kell is változtatni! Ismétlések alkalmával a következőleg járunk el: a) Rámutatunk a megnevezendő tárgyra; a gyermek önállóan megnevezi azt és leírja a szót. b) Szóbelileg, vagy írásban adjuk a megnevezést; a gyermek le-, vagy elolvassa a szót és rámutat az illető tárgyra.

5. Az m, n, ny kivételével az inyvitör a az összes többi hangok képzésekor elzárja az orrnyílást, amire az által vezethetjük rá a növendéket, ha a hangok kimondásakor a szájon át kiömlő légáramot a száj elé tartott kézfejen érzékel-tetjük. Az orrhangoknál az orrnyílás elé tartott ujjal lehet érzékelni a levegő kiáramlását.

6. A zöngé az összes magánhangzóknál, (á, a, o, u, stb.), valamint a zöngés mássalhangzóknál (b, d, g, v, z, zs, j, m, n, ny, r, l, ly, gy) a hangszalagok rezgése folytán a gégefőben keletkezik, amit a gégére illesztett ujjhegygyel, avagy a mellkasra tett kezekkel tapintás által jól lehet érzékelni. Az i, z, zs, m, n, hangoknál a fejtetőn is lehet a zöngét érzékel-tetni.

7. Midőn a siketné mával beszélünk, mindig úgy kell vele szembe állnunk, hogy a szánk teljesen meg legyen világítva.

A karban beszéltetést a hangsúlyozás és fegyelmezés biztosítása céljából gyakorolni kell!

Ezek előrebocsájtása után az alábbiakban részletezem azokat a tudnivalókat, teendőket és gyakorlatokat, amelyeknek segítségével a hangok és betűk, valamint azoknak kapcsolatai sikeresen ismertethetők.

3. A beszédhangok tanítási sorrendje.

Erre vonatkozólag tantervünk a következőket foglalja magában: „A hangoknak egy bizonyos sorrendje csak egy gyermek szempontjából állapítható meg. Egy más növendékre vonatkozólag talán épen a fordított sorrend tekinthető fokozatosnak és irányadónak. E körülmény a leglelkiismeretesebb körültekintést kívánó oktatás szükségességére hívja fel a figyelmet.“

Noha tantervünknek ez a kitétele el nem vitatható igazságon alapszik, nem szabad elfelejtenünk, hogy az egyéni oktatás intézeteinkben az egy-egy osztálybeli növendékek nagy száma miatt csakis a tömeg-tanítás keretében érvényesülhet s az ilyen értelemben vett egyéni oktatás a tömeg-tanítást nemcsak, hogy nem zárja ki, de sőt az együvé csoportosított növendékek egységes haladásának és az eredmény egyöntetűségének biztosítása céljából egyenesen szükségessé is teszi.

Ebből a szempontból tehát az erők szélforgácsolásának és az egyöntetű tanítási eredmény lefokozásának veszélye nélkül nem állapíthatunk meg sem ötletszerűen, sem terv- és észszerűen annyiféle hangsort, a hány növendékünk van, hanem tapasztalati alapokon előre úgy lehet és kell is meghatározni a beszédhangok tanítási sorrendjét, hogy annak keretében fokról-fokra haladva, körülbelül minden növendék egyformán menve előre, nagyobb nehézségek nélkül tanulja meg a hangok kiejtését s az ezzel kapcsolatos többi ismereteket. Ha csak egy-két növendékünk volna csupán, abban az esetben az lenne a legegyszerűbb és legtermészetesebb eljárás, ha időről-időre mindenik növendékkel végigpróbálnók az ábc összes hangjainak kiejtését s azután egyenkint más-más sorrendben azokat a hangokat ismertetnők meg előbb, amelyeket az illető növendék észleletünk szerint a legkönnyebben és a legjobban tud kimondani.

A beszédhangok tanítási sorrendjének megállapításánál a következő szempontok veendőek figyelembe:

1. A magánhangzók lehetőleg váltakozzanak a mássalhangzókkal.

2. Első sorban azok a hangok fejlesztesse ki, amelyeknek optikai képei legkönnyebben felfoghatók.

3. A könnyebben képezhető és kiejthető hangok előbb vétessenek elő, mint a nehezebben képezhető és ejthetők.

4. A sorban előbb álló hangok lehetőleg készítsék elő az utánuk következő hangok valamelyikének a kiejtését.

5. Az élesebb különbségtétel megejthetése céljából a rokon hangok ne következzenek közvetlenül egymás után.

6. A hehezetes és orrhangu beszéd elkerülése céljából az m, n, ny és h hangok lehetőleg az utolsó hangok sorában vétessenek elő.

Ezen szempontok kellő mérlegelése és egybevetése alapján körülbelül megfelelőnek tekinthetjük a hangok tanításának következő sorrendjét:

á, p, a, f, t, o, ó, b, v, u, ú, d, e, l, é, sz, ö, ő, c, k, z, i, í, g, s, r, ü, ű, cs, m, j, zs, n, h, ny, ty, ly, gy.

4. Az egyes beszédhangok leírása.

Minden egyes beszédhang a beszédszerveknek megfelelő helyzete és működése folytán keletkezvén, a siketnémák oktatásával foglalkozó egyénre nézve nem lényegtelen, sőt igen fontos, hogy a fenti szempontokból alaposan ismerje valamennyi beszédhangnak a természetét. Csakis ezen ismeret alapján lesz képes siketnéma növendékeit jó kiejtésre tanítani s esetleges hibás hangjaikat könnyű szerrel megjavítani. Tanítás közben szerzett tapasztalataim, önmagamon és másokon eszközölt észleleteim alapján az egyes beszédhangok leírását a következőkben foglalom össze:

á.

A beszédszervek állása: a száj körülbelül annyira nyitott, hogy a hangot képező egyén mutatóujjának középső büttyke a fogsorok közé férhet; az ajkak úgy állanak, hogy a metszőfogak csaknem egészen láthatók; a nyelv rendes nyugvó helyzetben marad, hegye és oldalszélei pedig mérsékelten érintik a alsó fogsor belső felületét; a gégeben zöngé keletkezik, mely a gégefőre illesztett újjbegygyel és a mellre tett kezekkel-, a száján át kiömlő légáram pedig a száj elé tartott kézfejen érzékelhető.

p.

A beszédszervek állása: az ajkak a megfelelő izmok segítségével annyira egymásra szoríttatnak, hogy belső felületeik részben érintkeznek a fogsorok külső felületével és teljes zárlatot alkotnak; a hortyok teljesen elzárják az orr-üreg felé vezető utat*), a fogsorok élei közel állanak ugyan egymáshoz, de nem érintkeznek; a nyelv nyugvó helyzetben van.

A garat- és szájürben összesűrített, zönge nélküli levegő az ajkak hirtelen szétnyitása alkalmával erőteljesen kipattan, amit a száj elé tartott kézfejen lehet érzékelni. Ha a növendek ezzel egyidejűleg, vagy utána zöngét is képezne, azonnal figyelmeztetendő, hogy arra szükség nincs. Általában úgy irányíthatjuk a siketnéma figyelmét az általa elkövetett kiejtési hibára, ha az általa elkövetett hibát utánozván, érzékeltetjük azt és egyúttal elégedetlenségünknek adunk kifejezést. Közvetlenül utána pedig ismét megmutatjuk tükör előtt, hogy miként kell a hangot helyesen képezni.

a.

A beszédszervek állása: a fogsorok közötti távolság akkora, mint az „á“-nál; az ajkak igen mérsékelten összehúzódnak a metszőfogak előtt úgy, hogy csupán a felső metszőfogak alsó szélei láthatók; a nyelv töve a nyugvó helyzettől eltérőleg igen keveset lesüpped, hegye és szélei pedig az alsó fogsor belső felületéhez tapadnak. A gégében zönge képeztek. Érzékelhető, mint az „á“.

f.

A felső metszőfogak gyengén érintik az alsó ajak belső szélét úgy, hogy a két középső metszőfog és az ajak között keskeny rés támad, amelyen a tüdőből jövő, zönge nélküli levegő keresztül fújható; a nyelv természetes fekvő helyzetben van; a felső ajak állása olyan, mint az „á“-nál. Érzékelhető a száj elé tartott kézfejen.

---

*) Az orr-üreg előtt az m, n, ny. hangok kivételével valamennyi többi hangnál hasonló zárlat keletkezvén, ezt nem fogom a további hangok leírásánál megismételni.

t.

A nyelv hegyével és oldalszéleivel szorosan a felső fog-sor belső karimájához tapad és teljes zárlatot képez; az ajkak úgy állanak, hogy nemcsak a felső-, de az alsó metsző-fogaknak is mintegy a fele látható. A fogsoroknál képezett zárlat hirtelen megnyitása alkalmával a garatban és a száj-űrben összesűrített, zönge nélküli levegő erőteljesen kitör, pattanó hangot adván, melyet a száj elé tartott kézfejen érzékeltehetünk.

o, ó.

Az „o“-nál a fogsorok valamivel közelebb állanak egymáshoz, mint az „a“-nál; az ajkak kissé kifelé csucсорodva annyira közelednek egymáshoz, hogy közöttük körülbelül csak $\frac{1}{3}$ -ad akkora nyílás marad, mint amilyen az „a“ képzéséhez megkívántatik; a nyelv fekvése csak annyiban különbözik az „a“-nál leírt fekvésétől, hogy a közepe igen keveset homorúvá válik, a töve pedig valamivel mélyebben van. A gégeben zönge képeztetik.

Az „ó“ képzése főbb vonásaiban úgy történik, mint az „o“-é, csakhogy az „ó“-nál a szájnyílás kissé szűkebb, a nyelvtő fekvése pedig parányival mélyebb, mint amannál. Érzékelhető, mint az „a“.

b

A „b“ képzése abban különbözik a „p“ hang képzésétől, hogy az ajkak gyengébben érintik egymást és belső felületeikkel nem fekszenek a fogsorok külső falára, minélfogva a szájüregen kívül az ajkak és a fogsorok között képződött üreget is megtölti a tüdőből kiszorított és a gégeben zöngésített légáram, mely a zárlatot gyenge pattanással megnyitván, adja a kívánt „b“ hangot. A szájból kitörő levegő a száj elé, a zönge pedig a gégefőre illesztett ujhegygyel érzékelhető. A „b“ hang képzésekor keletkező, úgynevezett elfojtott zöngét az ajkak-zárlat megnyitása előtt az ajkakra illesztett újjal is igen jól lehet érzékelni.

v.

A beszédszervek állása ugyanolyan, mint az „f“-nél, csakhogy itt a gége is működik, amennyiben megzöngésíti

a rajta kiáramló levegőt. Itt a fúvás nem oly erőteljes, mint „f”-nél. Érzékelhető a gégefőn és a száj előtt.

u ú.

Az „u” képzésénél az ajkak még jobban kicsucsorodnak s csak fél akkora nyílást alkotnak, mint az „o”-nál; a nyelv hegye kissé visszahúzódik az alsó metsző-fogaktól; szélei gyengén érintik az alsó zápfogakat; közepe és töve lelapul. A gégeben zöngé képeztetik. Az „ú” ettől abban különbözik, hogy képzésekor a nyelv még inkább visszahúzódik s még jobban lelapul; továbbá, hogy az ajkak közötti nyílás egy parányit szűkebbé válik. Érzékelhető, mint az „o”.

d.

Ennél a beszédszervek helyzete főbb vonásaiban ugyanaz, mint a „t”-nél, csak hogy a nyelv hegye és oldalai gyengébben nyomódnak a felső fogsor belső karimájához és ezen zárlat megnyitása előtt zöngés levegő sürített össze a garat- és szájürben. A zárlat megnyitásakor keletkező gyenge pattanás úgy érzékeltetendő, mint a „b”-nél.

e.

A fogsorok fél akkora távolságban vannak egymástól, mint az „á”-nál; az ajkak úgy állanak, hogy a metsző-fogakból épen annyi látható, mint az „á”-nál; a nyelv töve kissé felemelkedik, elül levő része mérsékelten homorú alakot ölt, hegye az alsó metszőfogak felső széleit érinti, oldalai pedig hátul a zápfogak belső élei közé nyomulnak. Az „e” hang képzésekor keletkező zöngé és kitoluló légáram úgy érzékelhető, mint az „á” hangnál.

l.

A nyelv hegye a felső metsző-fogak teljes szélességében ezen fogak tövéhez tapad olyanformán, hogy oldalt a felső zápfogak mellett keskeny rés marad, melyen a zöngés légáram eltávozhatik. A külön képzett „l”-nél a fogsorok egymásközi távolsága, valamint az ajkak helyzete olyan, mint az „á”-nál. Az „l” kapcsolatainál azonban ezen utóbb említett szervek mindig abba a helyzetbe állítandók már előre, amilyen az „l” után képzendő magánhangzónak megfelel. Ez a szabály

a többi mássalhangzóknál is érvényesül. Érzékelhető a száj előtt és a gégefőn.

é.

Képzése abban különbözik az „e” hangétól, hogy a fogsorok közötti távolság majdnem félszer kisebbre szűkül, mint az „e”-nél, minek folytán a nyelv 2 oldalszéle nemcsak a záp-, hanem a szemfogak belső éleit is érinti, töve csekély mértékben emelkedettebbé-, első fele pedig homorúbbá válik. Érzékeltethető, mint az „e”.

sz.

A fogsorok igen közel vannak egymáshoz, de nem érnek össze; az ajkak annyira széthúzatnak, hogy a metsző- és szemfogak jókora része láthatóvá válik; a nyelv hegye az alsó metszőfogak belső éleit érinti, háta és töve ívalakban a szájpadrólás felé emelkedvén és oldalszéleivel a felső zápfogak belső falához támaszkodván, megszükiti a szájnylást. A kiömlő zöngé nélküli légáram e nyílásnak elöl levő keskeny részén lefelé tereltetvén, beleütközik a szemfogak élébe és így sziszegő hangot ad. Érzékelhető az alsó ajak mellé tartott mutatóujjon.

ö, ő.

Az „ö” kimondásakor a nyelv helyzete teljesen olyan, mint az „e”-nél; az ajkak állása pedig, mint az „o”-nál. Az „ő” képzésekor a nyelvállás megfelel az „é” nyelvállásának, az ajkak helyzete olyan mint az „ó”-nál. Ezért az „ö- és ő”-t úgy szemléltetjük, hogy tükör előtt előbb „e”-t, illetve „é”-t képezünk s e közben ajkainkat lassan és észrevehetően az „o”-, illetve az „ó”-nak megfelelő helyzetbe viszzszük át. A gégében keletkező zöngé és a szájnyláson kiömlő levegő úgy érzékeltethető, mint az „ó”, hangnál.

c.

A zárlatot e hang képzésekor a beszéd-szerveknek olyan állásával képezzük, mint a „t”-nél. A zárlat megnyitása pillanatában azonban a nyelv hirtelen az „sz”-nek megfelelő helyzetet foglalja el, mialatt zöngé nélküli, pattanó-sziszegő hang keletkezik, melyet a száj elé tartott kézfejen lehet érzékeltetni.

k.

A nyelvtő felemelkedik és a szájpadrásnak hátulsó lágy részéhez tapad. A nyelv többi részeinek, valamint a fogsoroknak és az ajkaknak a helyzete, mint általában a legtöbb mássalhangzónál, úgy a „k“-nál is attól függ és a szerint változik, hogy milyen hang következik utána, a melylyel össze kell kapcsolnunk. Midőn külön képezzük a „k“-t, leg-helyesebben járunk el, ha az ajkak helyzetét a fogsorok közötti távolságot és a nyelv elülső részének fekvését az „á“ kimondásának megfelelően állítjuk be. A „k“ úgy keletkezik, hogy a fent leírt zárlatot a garatba szorított levegő erőteljesen áttöri, kemény pattanó hangot adván. A nyelvtő felemelkedését, mely a gégefő emelkedését is maga után vonja, a gége-re tett újjal, a kitörő légáramot pedig a száj elé tartott kézfejen érzékeltetjük.*).

s.

A beszédszervek állása ugyanolyan, mint az „sz“-nél, csak hogy a „z“ képzésekor zöngés légáram tör át a száj-üregben, mely nemcsak a gégefőn és a mellen, hanem az állkapcsón és a koponyán is rezgést idéz elő. A légáram a száj előtt, a rezgés a gégefőn s a vele együtt rezgő többi testrészekben érzékeltethető.

i, í.

Az „i“ képzése igen hasonlít az „é“ hang képzéséhez, csak hogy az „i“-nél a fogsorok majdnem összeérnek, a nyelv-hegy az alsó metsző-fogak belső éléhez feszül, háta és töve annyira felemelkedik, hogy közte és a szájpadrás között csak igen keskeny rés marad, melyen a zöngés légáram kinyomul. Az „i“ képzésekor a levegő útja a szájban a nyelvtő segélyével még jobban megsűkítettik, mint az „i“-nél. A rezgés a gégefőn, a mellen, az alsó állkapcsón és a fejtetőn; a ki-ömlő légáram pedig a száj előtt érzékeltethető.

*) Ha „k“ képzése nem sikerülne a leírt módon, akkor úgy segíthetünk magunkon, hogy a siketnéma nyelvének hegyét újjainkkal le-szorítva tartjuk s arra ösztönözzük őt, hogy próbáljon „t“-t ejteni. Minthogy ily körülmények mellett nyelvhegyét nem emelheti fel a „t“-nek megfelelő helyzetbe, kénytelen hátul a nyelvtővel alkotni zárlatot és így akaratlanul is „k“-t képez.

g.

A beszéd-szervek állása lényegileg olyan, mint a „k“-nál, csak hogy a „g“ képzésekor zöngésített levegő szoríttatik a garatűrbe és a zárlat megnyitása is enyhébben történik, mint a „k“-nál. Érzékeltethető a száj előtt és a gégefőn.

s.

A beszéd-szervek állása sokban hasonlít az „sz“ hangéhoz; a különbség csak annyi, hogy a nyelv hegye nem érinti az alsó metsző-fogakat, hanem e helyzetből kissé visszahúzódván, a felső metsző-fogak belső falának középvonalával egyenlő magasságig emelkedik fel s az itt alkotott keskeny résen utat enged a tüdőből kiszorított zöngé nélküli levegőnek. Érzékelhető, mint az „sz“.

r.

Mérsékelt szájnyílás mellett a nyelv középső- és hátulsó-része két oldalszélének segélyével a felső zápfogak közé rögzíttetik, mellső része hegyének széleivel gyengén érinti a felső metsző- és szemfogak tövét, úgy azonban, hogy a nyelv e részét szabad mozgásában mi sem akadályozza. Ezt a gyenge zárlatot az erőteljesen kiáramló, zöngésített levegő meg-megnyitja és a nyelv hegyének pergő mozgását idézi elő. Érzékelhető a száj előtt, a fejtetőn és a gégefőn. *)

ü, ű.

Az „ü“ kimondásakor a nyelv helyzete ugyanolyan, mint az „i“-nél, az ajkak állása pedig, mint az „u“-nál. Az „ű“ képzésekor a nyelv állása megfelel az „i“ nyelvéllásnak, az ajkak helyzete pedig olyan, mint az „ú“-nál. Ezért az „ü“ és „ű“-t úgy szemléltetjük, hogy tükör előtt „i“-t, illetve „i“-t képezünk s e közben ajkainkat lassan és észrevehetően az „u“, illetve az „ú“-nak megfelelő helyzetbe viszzük át. Érzékeltethető, mint a többi magánhangzó.

cs.

A nyelv hegye a szápadlás mellső karimájához, szélei pedig a felső zápfogak belső falához tapadván, zárlatot alkot.

*) Ha az „r“ képzése a leírt módon nem sikerülne, akkor egy darabig a két ajak pergetését kell gyakorolni, biztatván a siketnémát, hogy nyelvvel is hasonló mozgást igyekezzék végezni.

Abban a pillanatban, a midőn ezen zárlatot a garatban és szájúregben összesűrített, zöngé nélküli levegő áttöri, a nyelv hirtelen az „s”-nek megfelelő helyzetet foglalja el s így a kitörő levegő „s”-ses színezetet kapván, képezi a „cs” hangot, melyet a száj elé tartott kézfejen lehet érzékelteni.

m.

Az ajkak gyengén érintvén egymást, elzárják a szájúregget. A nyelv és a fogsorok az „m” után képzendő hang követelményeinek megfelelő helyzetben vannak. Az orrmenet nyílt és azon távozik a zöngés légáram. Érzékelhető az orrnyílás elé tartott újjon, az orrcimpán és a gégefőn.

j.

A beszéd-szervek állása hasonlít az „í” hangéhoz; a különbség csak az, hogy a nyelvtő valamivel magasabbra emelkedik, közepe homorúbb alakot ölt s ezáltal a szájban szűk, csatornaszerű nyílás képződik, melyen a zöngés légáram kissé fuvottan távozik. Érzékelthető, mint az „í”.

ss.

A beszéd-szervek állása ugyanolyan, mint az „s”-nél, csak hogy a „zs” képzése alkalmával a keskeny szájnyíláson zöngés légáram szoríttatik ki. Érzékelhető mint a „z”.

n.

A beszéd-szerveket úgy állítjuk be, mintha „d”-t akarnánk képezni, csak hogy az orrnyílást nem zárjuk el és azon szabadon távozhatik a zöngés légáram. Érzékelhető, mint az „m”.

h.

A szájür mérsékelten nyitott; a metsző-fogak élei láthatók. A tüdőből kinyomuló levegő gyengén súrolja a nyugalmi helyzetükből kimozdított hangszalagokat, a garat- és a szájür falait, miáltal gyenge nesz keletkezik. Érzékelhető a száj előtt.

ny.

A fogsorok távolsága és az ajkak állása olyan mint az „n”-nél. A nyelv hegye az alsó metsző-fogak belső falát érinti, háta pedig a töve felé ívalakban felemelkedik a szájpadlás lágy részéhez, szélei a felső zápfogak belső falához támaszkodnak. Az inyvitörle és a felemelkedett nyelvtő a

szájür felé zárlatot képezvén, a zöngés légáram az orron át távozik. Érzékeltethető, mint az „n”.

ty.

A fogsorok távolsága és az ajkak állása olyan, mint a „t”-nél. A nyelv hegye az alsó metsző-fogak belső éléhez, háta a szájpادلás mellső részéhez tapadván, oldalszélei pedig a felső zápfogakkal érintkezvén; zárlatot képez, melyet a szájürbe nyomott és az ott megsűrített zöngé nélküli levegő gyenge pattanással kissé fuvottan nyit meg. Érzékelhető, mint a „t”.

ly.

A beszéd szervek állása hasonlít a „ty” hangéhoz azzal a különbséggel, hogy a nyelv oldalai nem támaszkodnak a zápfogakhoz, hanem 2 felől szabad utat hagynak a kiömlő zöngés levegőnek. Érzékeltethető, mint az „l”. Az „ly” hang külön kifejesztésének a gyakorlati beszéd szempontjából kevés értéke van, mivel a köznapi beszédben leginkább tiszta „j”-ként szoktuk hangoztatni.

gy.

A beszéd szervek állása olyan, mint a „ty”-nél, csak hogy a szájüregben zöngésített légáram szoríttatik össze, amely gyenge pattanással nyitja meg a zárlatot. Érzékelhető a száj előtt és a gégefőn.

VII.

Módszeres hallási gyakorlatok.

1. Történeti visszapillantás.

Az az élettani igazság, hogy egyes elgyengült szervek, különösen az izmok célszerű gyakorlatokkal erősíthetők: elejétől fogva arra ösztönözték a fülorvosokat és a siketnémák oktatóit, hogy a részleges hallással bíró siketnéma növendékek hallóképességének megrögzítése, fokozása és a beszéd-tanítás érdekében való felhasználása céljából megfelelő gyakorlatokat végezzenek.

A Kr. u. első században már Archigenes is jelezte volt, hogy a nagyothallás kellő gyakorlás által megjavítható. A si-

ketnémák régebbi oktatói közül Kamerarius, Ernaud és Pereira a 18. század második felében hallócsövek segítségével erőteljes, hangos beszéd által igyekeztek azon siketnémák hallását erősíteni és fejleszteni, akiknél a hallásnak bizonyos nyomát észlelték. Itardot, a párisi siketnéma-intézet fülorvosát és Aepli-niust, a halberstadti siketnéma-intézet igazgatóját tekinthetjük azonban elsőeknek, akik a 19. század elején működven, rendszeres hallási gyakorlatokat végeztek részleges hallással bíró növendékeikkel. Ujabb időben dr. Urbantschitsch bécsi-, dr. Berthold königsbergi- és dr. Bezold müncheni egyetemi tanárok fejtenek ki elismerésre méltó tevékenységet a módszeres hallási gyakorlatok érdekében.

Dr. Urbantschitsch a múlt század 90-es éveinek elejétől fogva kísérletezik módszeres hallási gyakorlatokkal a siketnémák bécsi izr. és döblingi intézeteiben. Ebbeli kísérleteiről és működésének eredményeiről „Über Hörübungen bei Taubstummheit und bei Ertaubung im späteren Lebensalter. Wien. 1895.“ című munkájában számol be. Szerinte az általa tökéletesített módszeres eljárás segítségével a siketnéma gyermekek legnagyobb részénél felébreszthető és fokozható a hallás, ami nagy előnyöket biztosít a siketnémáknak, amennyiben a tisztább és érthetőbb kiejtés biztosítása mellett a nyelvismeret tartalmilag és alakilag rendkívül gazdagodik a hallási gyakorlatok segítségével.

Dr. Urbantschitsch említett működésének hatása alatt az 1898—99. és az 1899—1900. tanévekben a siketnémák váci intézetében is kísérleteztek a módszeres hallási gyakorlatokkal. E célból az intézet összes növendékei közül kiválasztották a részleges hallással bíró tanulókat, akik három csoportba beosztva a rendes tanórákon kívül naponta fél órai külön oktatás keretében részesültek hallási gyakorlatokban. Minthogy a hallási gyakorlatok megkezdése előtt a kiválasztott növendékek mindenikénél pontosan megállapították a hallás foka, annál fogva a tantestületnek módjában állott az 1900. évi június hó 8-án és 15-én tartott vizsgálatok alkalmával meggyőződést szerezni a hallási gyakorlatokkal végzett kísérletek eredményéről. A tantestület pedig jegyzőkönyvbe foglalta annak idejét, hogy észlelete szerint a hallási gyakorla-

tokban részt vett valamennyi növendéknél tapasztalható a kifejtés javulása, valamint az intellektuális hallás fejlődése is. Kimondatott továbbá a tantestület részéről, hogy a beszédből annyit hallanak meg a szóban levő növendékek, amennyit a hallási gyakorlatok segítségével hallani megtanultak; ellenben az akusztikai hallás javulása csak egyeseknél tapasztalható, s azoknál is csak igen csekély mértékben. A tantestület szerint beigazolást nyert továbbá, hogy a hallási gyakorlatok után az abban részt vett növendékek jobban figyelnek a hanghatásokra és részleges hallási képességüket is nagyobb érdeklődéssel és több sikerrel igyekeznek a hallási kombinálás szolgálatába állítani, mint azelőtt tették volt.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1900. évi aug. 1-én kelt, 53282. számú rendeletével a váci intézet tantestületének javaslata alapján a külön órákban tartott hallási gyakorlatokat költségkimézés szempontjából beszüntette, ellenben a többoldalu kísérletezés lehetővé tétele céljából minden osztályfőnöknek kötelességévé tette, hogy az arra alkalmas növendékeik hallási maradványának megtartására és esetleges fokozására a rendes tanórák keretében igyekezzenek figyelmet fordítani.

Minthogy a rendszeres hallási gyakorlatok a szó igaz értelmében vett egyéni kezelést igényelnek s így a rendes tanórák keretében az előirt tantárgyak tanítási eredményének, valamint az összes tanulók egységes tanulásbeli előmenetelének veszélyeztetése nélkül beilleszteni lehetetlenség; annál fogva intézeteinkben a részleges hallású növendékek érdekében ez idő szerint jóformán csak annyi történik, hogy az osztályfőnökök tanítás közben erőteljesebb hangon közlik az ismereteket, állandóan akusztikai tápot óhajtván nyújtani ezzel a részleges hallóknak. Ez az eljárás arra az általános tapasztalatra van ugyanis alapítva, hogy a részleges hallással bíró siketnémák legnagyobb részének a halló képessége (kombináló hallás) minden különösebb gyakorlat nélkül, csupán a rendes oktatás folyamán is javul, amint az illető növendékek értelme fejlődik.

A módszeres hallási gyakorlatoknak gyakorlati eredményei ez idő szerint még nincsenek teljes biztonsággal kipró-

bálva és eldöntve, noha Bécsben, Weissenfelsben, Gerlachsheimban, Hamburgban, Königsbergben s több amerikai intézetben állandóan oly módon kísérleteznek vele, amint azt annak idején a siketnémák váci intézetében tették volt. Az 1899—1900. tanév elejéig a siketnémák müncheni intézetében is csak a rendes tanórákon kívül heti néhány külön órában részesítették a különböző osztályokból kiválasztott részleges hallókat módszeres hallási gyakorlatokban. Az eredmény ilyenformán természetes okoknál fogva nem lehetett kielégítő. Nem pedig főképen azért, mert az egy-egy csoportba beillesztett növendékek különböző előképzettsége miatt az oktatók nem tudták a hallási gyakorlatokat a beszédtanítással szerves összefüggésbe állítani. Mindenképen helyeselni kell tehát dr. Bezold egyetemi tanárnak azt az állásfoglalását, melynek eredményeképen a müncheni intézetben a részleges hallással bíró növendékeket véglegesen elválasztották a teljesen siketektől s az 1899—1900. tanévtől kezdve külön felmenő osztályokban csoportosítván őket, részesíttetnek módszeres hallási gyakorlatokban, illetőleg a hallás és leolvasás igénybevételével kombinált beszédtanításban. Hogy a hallási gyakorlatok szempontjából egyedül ez a külön osztály-, vagy az ehhez hasonló külön iskola rendszer tekinthető helyesnek, azt minden elméleti fejtegetésnél kézzelfoghatóbban bizonyítják a müncheni intézetben felmutatott fényes tanítási eredmények.

Noha hazai siketnéma intézeteinkben jelenleg sem tantervileg, sem órarendileg nincsenek a hallási gyakorlatok előírva, mégis feltehető, hogy intézeteink intenzív fejlődése folytán a közel jövőben egyik-másik intézetünk olyan szerencsés helyzetbe kerül, hogy hallási maradványnyal rendelkező növendékei számára a müncheni példa szerint külön osztályokat állíthat fel. Eszerint a siketnémák oktatására készülő tanférfiaknak bizonyára érdekükben áll, hogy az alábbiakban legalább főbb vonásaiban megismerjék a hallási gyakorlatok célját, anyagát, módszerét és taneszközeit.

2. Cél.

A hallási gyakorlatok célja a részleges hallással bíró siketnémák hallási maradványának megrögzítése, tudatossá tétele,

ébrentartása, esetleges fokozása és a beszédtanításnak, valamint a további ismeretszerzésnek szolgálatába való állítása.

Dr. Bezold szerint a hallási gyakorlatok célja a siketnéma részleges hallását a szenvedőleges letargiából felébresztteni, öntudatosná tenni s ez által oly eszközt bocsájtani rendelkezésére, amelynek segítségével (felhasználván a leolvasási és pszichikai kombinálási készséget is) könnyebben és biztosabban foghassa fel a kimondott hangokat, szokat és mondatokat.

Köztudomásu dolog, hogy a siketnémák intézeteiben mindenkor figyelembe vették és figyelembe veszik ma is a növendékek esetleges hallási maradványát; minden intézetben igyekeztek és igyekeznek azt a tanítás szolgálatában felhasználni és értékesíteni. Ámde kétségtelen az is, hogy a hallási maradványnak ilyentén figyelembe vétele a legtöbb intézetben csak az artikulatorikus oktatás idejére szorítkozott és szorítkozik anélkül, hogy az ily munkát a „cél tudatos módszeres hallási gyakorlatok“ elnevezés méltán megillethetné. Az I. osztályon túl pedig a jelenlegi szervezet és vegyes osztályrendszer mellett természetes okoknál fogva még a legjobb akaratral sem lehetett a növendékek hallási maradványára különösebb tekintettel lenni.

Mindezekből önként következik, hogy a hallási gyakorlatok fent kitűzött célját csak úgy lehet elérni, ha a részleges hallással (vokális hallás) bíró növendékek a teljesen siketektől és a zörejhallóktól teljesen elválasztva, külön osztályokban, vagy külön intézetekben nyernek oktatást. Az ilyen osztályokban és intézetekben az ajakról való leolvasást és a részleges hallást egymás mellett, egymással karöltve kell gyakorolni és egymással szervileg kapcsolatba kell állítani! Világosabban kifejezve: a hallási maradvánnyal rendelkező siketnémákat a jelenlegi módszer kereteinek megfelelő kiegészítése mellett a hallási maradvány felhasználásával és értékesítésével külön kell tanítani!

3. Anyag.

A tulajdonképeni hallási gyakorlatoknak anyagát képezik az I. osztályban az összes beszédhangok, hangkapcsolatok, szók és mondatok. A további osztályokban pedig a tartalmi-

és alaki nyelvoktatásnak, valamint a tantervünkben előírt többi tantárgyaknak egész anyaga azzal a különbséggel, hogy azt a tanítási eredményt, amelyet a teljesen siketekkel és a zörej-hallókkal csak 8 felmenő osztályban lehet elérni: a módszeres hallási gyakorlatokkal vezetett növendékeknél 4—5 évi oktatás után mutathatjuk fel.

4. Módszeres utmutatások.

„A könnyűről nehézre; az egyszerűről összetettre; az ismeretről ismeretlenre haladás“ elvének szem előtt tartása mellett első sorban a tiszta zöngé hangok, azután a zöngés és zöngé nélküli hangok akusztikai felfogására és megkülönböztetésére tanítandók meg a növendékek.

A hanggyakorlatok fokán szigorúan individuális lévén az oktatás, időkimélés céljából mindenek előtt valamennyi növendéknek hallási foka biztosan megállapítandó. Külön-külön elő kell tehát venni minden egyes növendéket s mindkét fülére külön-külön kiterjesztvén a vizsgálatot, meg kell határozni, hogy az összes beszédhangok közül melyeket tudja az illető tisztán hallása útján felfogni és biztosan megkülönböztetni. E végből a vizsgálat alatt levő gyermek mögött úgy helyezkedünk el, hogy a mi szánk és az ő füle között körülbelül 10 cm. távolság legyen. Ily elhelyezkedés után sorban hangoztatjuk az összes beszédhangokat. Amit a gyermek megértett belőle, azt utánunk mondja. Természetesen azonnal fel kell jegyeznünk észleleteinket, mert a felfogott, megértett hangokat szükségtelen az illetőnél tanítás tárgyává tenni. Az ily vizsgálat alkalmával szükséges a vizsgálat alatt álló gyermeket növendéktársaitól elfordítani, nehogy azok esetleges szájmozgásairól leolvassa, hogy miről van szó s így alkalma legyen bennünket megtéveszteni. Szükséges továbbá az illető gyermek vizsgálándó füle, illetőleg a mi szánk elé vékony papírlapot tartani és szükséges a gyermek másik fülét vattával betömni, hogy figyelmét az általunk ejtett hangtól semmiféle mellékkörülmeny el ne terelje. Némely siketnéma gyermeknek a tapintási érzéke oly fejlett, hogy megtévesztések elkerülése végett a vizsgálat folyamán helyes őt valamelyes rossz hangvezető tárgyra, p. o. lószörpárnára állítani. Ezeket a rendszabályokat

szükséges a rendszeres hang- és beszédgyakorlatoknál is alkalmazni.

Az így teljesített vizsgálatok és pontos feljegyzések alapján megkezdhetjük a rendszeres hanggyakorlatokat. A hanggyakorlatokat naponta olyan lélegzési gyakorlatok előzik meg, aminek a kiejtési oktatás alatt szoktunk végeztetni a többi siketnémákkal. A lélegzési gyakorlatokat karban végezzük.

A hanggyakorlatok során előbb a mély hangú-, azután sorban a magas- és éles hangú vokálisok hallás útján való felfogására és megkülönböztetésére tanítjuk meg külön-külön növendékeinket. Azután vesszük sorra a zöngés mássalhangzókat s végül a zöngé nélküli beszédhangokat. A tapasztalás igazolta, hogy a rendszeres gyakorlatok segélyével a részlegesen halló növendékek legnagyobb része rászoktatható arra, hogy a zöngé- és zöngés hangokat, vagy azoknak legalább egy részét akusztikai úton felfogják és megkülönböztessék. A zöngé nélküli hangokat majdnem kivétel nélkül csakis a pszichikai kombinálás segélyével akkor sikerül eltalálniok, ha azokat már előzetesen ismertetett kifejezések keretében hangoztatjuk. Gyakorlati szempontból egyébként is az lévén a fontos, hogy a gyermek egyes hangok helyett egész szókat és mondatokat tudjon hallása segélyével felfogni, azért a hanggyakorlatok során mielőbb érteményes szókat és mondatokat kell elővennünk! A hang- és szógyakorlatokat a fentebb leírt módon minden egyes gyermeknél mind a két fülre kiterjesztve külön-külön kell elvégezni.

Az egyes hangokat előbb hosszasan ejtjük a gyermek mögött, időbelileg elegendő alkalmat adván neki ez által arra, hogy figyelmét teljesen az akusztikai behatásra fordíthassa s hogy szunnyadó hallását mintegy felébreszthesse. Azután ugyanazt a hangot különböző variációban hosszasan és röviden ejtjük s később más, ismertetett hangokkal is keverjük. Mindannyiszor megkívánjuk, hogy a tanuló utánunk mondja azt, amit hallott. Ha nem jól utánozza hangjainkat és szavainkat, az annak a jele, hogy a mondottakat nem is fogta fel helyesen. Ilyenkor szembe fordítjuk őt magunkkal s a szájunkról olvastatjuk le az illető hangok sorozatát, a szókat, vagy mondatokat; eszméltetvén a gyermeket arra, hogy mire

fordítsa azután hallási figyelmét. Utána természetesen újra megismételjük ugyanazt fülbemondással, amit előbb leolvastattunk a szánról. Szükség szerint a halló-csővet is igénybe vehetjük. Az ily eljárást a biztos begyakorlásig kell ismételgetnünk. A rokonhangzású beszédhangokat az élesebb különbség megejthetése végett kezdetben ne tegyük közvetlenül egymás mellett tanítás tárgyává. Később azonban épen a figyelem élénkítése céljából állítsuk közvetlenül egymás mellé a hasonló hangokat és a rokon hangzású szokat.

Tekintettel arra, hogy a gyermekek fogyatékos hallószerveit az ily gyakorlatok hamar kifárasztják, egy-egy gyermekkel csak egy-két percig tanácsos egyfolytában foglalkozni.

Amint előbb említve volt, e gyakorlatokat az összes beszédhangokkal kezdetben mindkét fülre külön-külön terjesztjük ki. Utána ugyanezeket a gyakorlatokat úgy csináljuk végig, hogy a gyermek mögött helyezkedünk el s úgy beszélünk, hogy egyszerre mindkét fülének tápot nyújtunk. Szánk elé ekkor is papírlapot tartunk, hogy a szánkából kitóduló légáram ne érinthesse a gyermek tarkóját. Végül a természetes helyzetbe, magunkkal szembe állítjuk a gyermeket, szemei elé papírlapot tartunk s így ismételjük végig a hanggyakorlatokat. A hanggyakorlatok illetén elvégzése után a hallási maradványnyal rendelkező növendékek tanítása többé-kevésbé úgy történik, mint a tulajdonképeni siketnémáké, csakhogy az előmenetel amazoknál természetesen gyorsabb, mint emezeknél.

Ezek előrebocsájtása után az alábbiakban közlök tájékoztatásul néhány hang- és szógyakorlatot:

I. Hanggyakorlatok.

1. á —→; á —→ á —→; á á —→; á —→ á;
á á —→ á; á —→ á á —→; ugyanez a többi vokálisokkal is.

2. á i u; u i á; áá i uú; a ú ú; stb.

3. b a á; á b a; m a b á; stb.

II. Szógyakorlatok.

1. apa, papa; baba, kapa; mamám, babám; stb.

2. irka, Irma; szita, tiszta; ablak, pamlag; stb.

5. Taneszközök:

A hallási gyakorlatoknál a hangszerek (sip, trombita, csengettyü, harmonika) használata mellőzendő, mivel ezeknek a beszédtanítás szempontjából gyakorlati értékük nincs. A jól szerkesztett hallócsövek azonban igen jó szolgálatot tehetnek a hallási gyakorlatoknál.

Sokféle hallócső van ez idő szerint forgalomban. Majdnem valamennyi egyféle minta szerint készül s csak anyagukban, nagyságukban és külső formájukban különböznek egymástól némiképen. Állanak pedig hangfogó tölcsérből, hangvezető- és toldalékcsőből (utóbbi rész a külső halljáratba dugható). Az ilyen szerkezetű hallócsövek iskolai használatra csak akkor alkalmasak némiképen, ha minden növendék számára lehetne belőlük egyet-egyet beszerezni. Másképen azonban fertőző bajokat vinnénk át általuk egyik növendékről a másikra. A toldalékcsővel ellátott hallócsövek különben azért is célszerűtlenek, mivel felette izgatják a siketnémáknak egyébként is érzékeny hallószerveit.

Legjobb a Renz-féle hallócső, melynek hangvezető csöve mindkét végén tölcsérrel van ellátva. Az egyik tölcsér a siketnéma fülére helyezendő úgy, hogy fülkagylóját teljesen betakarja; a másik ellenben a beszélő egyén hangjának felfogására szolgál. Ezen hallócső használata mellett a fül izgatása és a fertőző fülbajok terjesztése ki lévén zárva, belőle minden osztály számára 1 drb. is elégséges s így beszerzése gazdaságos, használata célszerű.

VIII.

Függelék.

Az 1900. évi 16822. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelettel kiadott és az 1903. évi 17550. számú miniszteri rendelettel első ízben módosított „Tanterv és módszeres utasítások a magyarországi siketnémák iskolái (intézetei) részére” című munkában foglaltak további módosítására, kiegészítésére és értelmezésére vonatkozó fontosabb miniszteri rendeletek gyűjteménye. Összegyűjtötte Klis Lajos.

1. Női kézimunka.

A siketnéma intézetek női kézimunka oktatásának a vallás- és közokt. m. kir. minisztérium 1904. évi, 47925. számú rendeletével jóváhagyott tanterve a következő:

I. OSZTÁLY.

Heti 4 óra.

Első harmad: Fröbel gyakorlatok, u. m. táblácskák összerakása különféle mintákban, papírszalag és pálcika-munka, színes képek kivarrása, kis kosárcák és egyéb játéktárgyak papírból; második harmad: 8 fokozatos horgolt minta, 8 horgolt csipke minta; harmadik harmad: ruhahajgyezés vastag szálu szöveten, kis terítő készítése.

II. OSZTÁLY.

Heti 4 óra.

8 fokozatos kötött minta, 8 kötött csipke minta (legkeskenyebbtől a lehető legszélesebbig). Harisnya kötés és fejelés. Hurkolás egyszerű sima cakkokkal. Kis kötény készítése. Horgolás fokozatosan nehezebb mintákon.

III. OSZTÁLY.

Heti 4 óra.

A fehérvarrás alapjai: különböző öltések (szegő-, elő-, szár- és gépöltések), stoppolás, foltozás, szegélyek varrása. Zsebkendők, törölők, törülközők beszegése s betűzése színes és fehérhimzéssel. Kézivarrásból: kötények, alsószoknya és férfilábravaló. Színes himzés, magyar himzés.

IV. OSZTÁLY.

Heti 4 óra.

Ajour munka. A gépparrás elemei (különböző szegélyek varrása). Fehérneműek u. m. női ing és nadrág szabásrajza. Kötények varrása színes kelmékből. Lapos és arabhimzés. Hurkolás és recézés.

V., VI. OSZTÁLY.

Heti 6—6 óra.

Férfi fehérneműek varrása gépen (lábravaló, ing, hálóing). Szabásrajzok természetes nagyságban különböző méretek szerint.

Női felső ruha szabásrajza, 1—2—3 oldalrésztes ruhaderék mértékvétele és rajza. A kiszabott derék összeállítása. Különböző méretek szerinti rajzok készítése. Egyszerű blouzevarrás. Ruhaalj szabás és varrás.

Monogramm himzés. Holbein, bécsi kereszt, laposöltés, vászonhimzés különböző kis terítőkön, párnákon, védőkön, stb. Fehérhimzés elemei, levél- és virágformák egy kis darab fehér szöveten.

A gépparrást csak a testileg eléggé fejlett növendékek végzik.

VII., VIII. OSZTÁLY.

Heti 13—14 óra.

Fehérnemű varrás és szabás. Felsőruha-varrás és szabás. Fehérneműek és monogrammok himzése.

2. Hittan.

Ugyancsak az előbb említett rendelet kapcsán tudomásul vette Ő Excellenciája, hogy az ev. ref. és az izr. hitoktatók a tantervben előirt anyagot soknak véleményezik és azt a rendelkezésre álló óraszámok mellett elvégezhetőnek nem tartják. Evégből megengedhetőnek találta Ő Excellenciája, hogy a nevezett vallásfelekezetek hitoktatói az anyag szükségszerű összevonását a saját hatáskörükben eszközöljék; különösen pedig, hogy az ev. ref. hitoktatók a IV. oszt. anyagából Józsuét, Sault, Dávidot és Salamont, a VII.—VIII. oszt. anyagából a temetést, egyházi adózást, egyházi bíróságot, az istenitisztelet vezetőit, a presbiteriumot, a konventet, a zsinatot a tanításnál elhagyják.

3. Kézügyességi oktatás tanterve.

Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszterium 1904. évi, 50809. számú rendeletével.

A) Cél.

A siketnéma testi fogyatékossága miatt, a tudomány jelen állása mellett rendelkezésre álló eszközökkel, a legkörülmintőbb oktatás mellett sem mivelhető ki annyira, hogy a jövőjét az u. n. értelmiségi pályán biztosítottának tekinthesse. Ezért az ipari és gazdasági téren kell mentől jobban érvényesülnie és megélhetését főleg erre alapítania. A kézügyességi oktatás- és ahol lehetséges, részben a gazdasági foglalkozáshoz tartozó gyakorlatok tanítása képezi tehát a siketnémák iskoláinak és intézeteinek egyik fő feladatát.

A kézügyességi oktatás alatt azonban nem az iparra való teljes kiképzést értjük. A siketnémák intézeteinek ugyanis nem lehet ez idő szerint és a jelenlegi tanidő keretében célja, hogy az elméleti képzés mellett és azzal egy időben az iparos képzést is megvalósítsa. De a dolog természetes rendje is azt követeli, hogy első legyen az elemi ismeretek szerzése s midőn már a gyermek szellemi, erkölcsi- és testi erői lehetőleg kifejtettek, akkor menjen iparos műhelybe.

E szerint a kézügyességi oktatásnak célja a gyakorlati élet számára való általános alapvetés lehet csupán, vagyis: *a kéz ügyesítése, a gyermek formaérzékének, izlésének, szemmértékének, alakítóképességének fejlesztése s általában a munka megkedveltetése.*

B) Anyag.

a) *Agyagmunkák.*

I. csoport.

I., II., III. OSZTÁLY.

Heti 2 óra.

1. Eszközök : Mintázó deszka, mintázófa.

2. Anyag : Agyag, fapálcikák.

3. Készítendő tárgyak :

1. Pad, ásó, kapa, tál, olló, kalap, alma, asztal, kés, szék, óra, szőlő, hal, ház, pipa, dió, golyó, fésű, cipő, csizma, lépcső, ablak, villa, kanál, zsemlye, pogácsa, körte, kifli, vályu, tojás, sótartó.

2. Ház, betű, létra, karika, lánc, perec, szánkó, kigyó, póhár, virágcserep, csésze, sarló, harang, templom, láb, sapka, gomb, fésű, hajtű, ablak, tintatartó.

3. Kolbász, fazék, barack, alma, retek sárgarépa, petrezselyem, gomba, hid, paprika, hagyma, ugorka, bab, karalábé, paradicsom, szőlő, gyűrű, kocka, hasáb, gula, kút, kard, ház, domb, hegy.

II. csoport.

IV.—VI., illetve IV.—VIII. OSZTÁLY.

Heti 4 óra.

1. Eszközök : Ugyanazok.

2. Anyag : Ugyanazok.

3. Készítendő tárgyak :

1. Alapkészítés, levélalakok, ibolyalevél, orgonalevél, szélrózsa, csillag, jávorlevél, mákfej, dinnye, tök, szélkerék.

2. Szalmakalap, sapka, gomba, papucs, félcipő, kalapács, fogó, gyalu, csónak, hamutartó, szivarcsészék, hal, béka, csiga, kagyló.

3. Lakás, kert, vár, intézet kerttel, hegy, völgy, patak, fa, bokrok, domboru képek.

4. A rajzórakon készített rajzok mintázása. Dézsa, hordó, lakóhely domboru térképe. Egyes tárgyak, virágok utánzása természet után.

b) *Papirmunkák.*

I. csoport.

I., II., III. OSZTÁLY.

Heti 2 óra.

1. Eszközök : Deszkalap, fűzőtű, olló, mérőléc, kés, vonalzó, simítócsont, ragasztó.

2. Anyag : Lág, félkemény színes papír.

3. Készítendő tárgyak :

1. Ásó, olló, kalap, kés, óra, hal, ház, pipa, fésű, sapka, csákó, csónak, csillag, létra, asztal, szék, kereszt, tojás, kalapács, sarló, zászló, ernyő, betűk, szán, alakok, a tanítás közben előforduló más tárgyak készítése.

2. Három- és négyszögek, kosár, gyertyadisz, táska, nemzeti színű zászló, szélmalom, tálca, sipka, csizma, villa, madár, láncháló, galambduc, templom, képkeret, sótartó.

3. Füzési minták, lámpaernyő, doboz, cukrástálca, cukortartó, pamuttartó kosár, névjegytartó, babaszoba. Az iskola épület.

II. csoport.

IV., V., VI. OSZTÁLY.

Heti 4 óra.

1. Eszközök : Ugyanazok.

2. Anyag : Ugyanazok és lemezpapír.

3. Készítendő tárgyak :

1. Négyzetek, négyzetek szegélyezése, órarend felhuzása, képek-, naptár felhuzása, szegélyezett palatábla, névjegytartó, kockák készítése és szegélyezése, fűzős doboz, tolltartó, vagy gyujtótartó doboz, okirat-tartó, fűzőtartó tömb, sárkány készítése.

2. Írómappa táskával, szegélyezett doboz, levélpapírtartó, kezelő vagy gallértartó, könyvtartók, papírtartó talppal, munkatartó, nyakkendő-tartó, írószertartó, képráma, gyujtótartó, széplátó (Kaleidoskop) készítése.

3. Ládaalakú persely, zsebtűkőr és varrókészlet, falikosár, keztyűdoboz, gombolyagtartó kosár, munkakosár, állványos képráma, könyvfűzés, könyvkötés.

c) Famunkák.

IV.—VI. illetve IV.—VIII. OSZTÁLY.

Heti 4 óra.

I. csoport.

IV. OSZTÁLY.

1. Eszközök : Faragókés, kalapács, szeg.

2. Anyag : Hasítható fa, hámozatlan nyers fagalyak, fűző, nád.

3. Készítendő tárgyak :

Asztal, szék, létra, képkeretek, hinta, talicska, szekér, ól, szín, kunyhó, nyaraló faház, kalitka, madáretető, kerítés, vályu, hajlitott fabutorok és játékszerek.

II. csoport.

V.—VI. OSZTÁLY.

1. Eszközök: Az eddigiek és még fűrész, gyalu, gyalupad, véső, olló, furó, ráspoly.
2. Anyag: Fa, bőr, sodrony, bádog.
3. Készítendő tárgyak:

Különböző játékszerek, butorok, taneszközök, konyhaberendezések, kerti és gazdasági eszközök kisebbitett alakjai ugyanabból az anyagból, amelyből a valóságban készültek.

III. csoport.

VII.—VIII. OSZTÁLY.

1. Eszközök: Az eddigiek és még fa- és bőrégető készülék.
2. Anyag: Ugyanaz és a vas.
3. Készítendő tárgyak:

A II. csoportban felsoroltak nagyobb és tökéletesebb alakban faragással, fabeégetéssel, szegecseléssel, bőr- és vasfiligram munkákkal diszítve. Képkerekek faragással, égetéssel.

C) Módszertani utasítások.

Cél: A kézügyességi oktatás se az ipari szak felé ne irányuljon, se pedig művészi irányzatot ne nyerjen, hanem olyan általános jellegű legyen, hogy minden ipari ágra előkészítőül szolgáljon.

Felosztás: Tanításánál 3 fokot állítunk fel.

Az első fokon a kézügyességi oktatás részint az elméleti tárgyakba olvad be, részint azokkal összefügg s azoknak alárendelt segítő eszköze. Az iskola elmélete és az élet gyakorlata között alkalmas kapcsolatot létesít, tananyagát a beszéd és a rajztanítás köréből meríti.

A második fokon már egészen önálló tárgyként szerepel, mely hovatovább az elméleti oktatás tárgyaitól eltér s anyaga inkább a rajztanítás anyagával áll szoros kapcsolatban, de a tanítás azért azzal nem egy időben folyik.

A harmadik fok a szerszámok és azok használatának behatóbb megismertetésével és begyakorlásával egyrészt előkészíti a növendékeket arra, hogy a hajlamuknak megfelelő ipari szakon boldogulhassanak. Ott pedig, hol a növendék valamely különös szak iránti hajlamot nem árul el, általános előkészítést ad oly módon, hogy ez a mértani rajz ábrázoló részének támogatására szolgál, amennyiben az ábrázolt geometriai és más formák mintáit a növendékek maguk készítik el.

Az első fok az intézetek I.—III., a második fok a IV.—VI., a harmadik fok a VII.—VIII. osztályaiban jut érvényre.

A hat osztályú intézeteknél a II. és III. fok anyaga lehetőleg

összevonandó. Ahol pedig ipari műhelyek vannak, lehetőleg azokban oldandó meg e fokon a hajlam szerinti képzés.

Tanmenet: A kézügyességi oktatás tanmenetét az első fokon a beszédtanítás, számolás és rajz anyaga adja meg. A milyen sorrendben tanul a siketnéma újabb és újabb fogalmakat, ugyanazon rendben formálja ki azokat a megfelelő tárgyakat, amelyeket agyagból, vagy papírból el lehet készíteni.

Az első fok számára tehát csak a rendszeresség kedvéért kell a tanítás menetét összeállítani, ez azonban a gyakorlatban a helyi körülményekhez és a tanító egyéni eljárásához módosul.

A második és harmadik foknak rendszeres tanmenete már a tanterv alapján állapítandó meg; mert itt a kézügyességi oktatás tulajdonképeni célja már a megvalósításhoz közel áll.

Módszer: Az alsó fokon a kézügyesség, a beszédtanítás, a számolás és rajz szemléletét cselekvő munkálkodással lévén hivatva támogatni, mindazokat a munkákat, amelyeknek előkészítése nem sok időt igényel, a beszédtanítás eredményét nem veszélyezteteti és ezek mellett tisztátalanságot sem okoz, — mint a milyenek az ollóval ragasztás nélkül végezhető papírmunkák és rajzok — az osztályvezetőnek az elméleti órák közben magának kell tanítania. A tisztátalanabb agyagmunkák és a ragasztással járó papírmunkák tanítása heti 2 közös, külön órákban a munkateremben történik. — Tanítani pedig úgy kell, hogy midőn a hangfejlesztés alkalmával az első osztályban új szót, vagy a beszédtanítás folyamán a II., III. osztályban új fogalmat tanulnak a növendékek, az azt jelentő tárgyat a legkönnyebben alakítható anyagból elkészítik. Egyik tárgyat agyagból formálják ki a gyermekek, a másikat papírból vágják ki.

Az előállítandó tárgy nem a kivitel kifogástalansága, hanem első sorban a formai érthetőség szempontjából bírálendő el. — Ügyelni kell azonban, hogy a készített tárgy felismerhető és a mutatott tárgyminta nagyságához, méreteihez hasonló legyen. Így a kézügyességi oktatás ezen ága, némi megszorítással, ugyanazt a célt szolgálja, melyet a rajzoktatás, csak hogy a rajznál síkbeli, látszati alkotásokról van szó, míg a kézügyességi oktatás lehetőleg tisztán a térbeli formai előállításra szorítkozik. Az így vezetett kézügyességi oktatás a gyermek érdeklődését biztosítja, elméleti tanulását megrögzíti, kedélyét fejleszti, képzelő erejét növeli, kezét több oldalulag ügyesíti, de az alkalmoszerűségekben rejlő tanuláshoz is mindig új és új anyagot szolgáltat.

A második és harmadik fokon már külön órákra és szakképzett tanítókra van szükség. A felső fokon pedig, tehát a képzés befejeztével, megengedhető, sőt megkívánandó, hogy egyes növendékek hajlamaiknak megfelelő szakmájukhoz tartozó tárgyakat lehetőleg tökéletes kivitelben készítsenek el, hogy így a választott szakma szerszámainak tudatos kezelésében is némi jártasságra tegyenek szert. De azért még ezen a fokon is a készített tárgy értékét első sorban nem a piaci becslés álla-

pitja meg, hanem az illető növendék kézügyességének, izlésének azon a tárgyon fellelhető fokozatos fejlődése.

A növendékek száma: Egy-egy csoportban a növendékek maximális száma 25-ben állapítható meg. A mennyiben tehát a fiu növendékek létszáma a 25-öt meg nem haladja, a kézügyesség minden ágánál együttesen, ha ennél nagyobb a létszám, ezen számnak megfelelő két külön csoportban részesülnek a növendékek oktatásban. Egy-egy csoport két-két egymásutáni órában tanuljon.

Összefüggés a rajzzal: A rajz minden fokon nyomón követi a tárgy készítését. A mint tehát az illető növendékek agyagból kiformálták, vagy papírból kivágták az illető tárgyat, lehetőleg hűen a papírra vetik annak körvonalait is. Vagy megfordítva.

A növendékek a közép és felső fokon már önállóan is dolgoznak. Egyes tárgyakat készítenek s azt saját izlésük szerint díszítik (pl. a virág mellé tűzendő karó eredeti faragással; fadoboz önállóan tervezett, faragott vagy bekarcolt, esetleg színekkel kitöltött díszszel). Ily módon a kézügyességi oktatás a rajzoktatással, különösen annak a tervezgetésre vonatkozó részével szoros kapcsolatba jut. A rajzot és a kézügyességet tanítók egymással is folytonosan kölcsönös összeköttetésben álljanak. Anyag: A kezdő fokon a kézimunka oktatáshoz anyagul szolgál az agyag, a lágy és félkemény lemezpapír. A lemezpapírból többféle színű használandó, hogy a gyermek a különféle színeket megszokja. Az agyag is színezhető vörös, kék, zöld, stb. színű porzóval, bár az költségesebb voltánál fogva el is maradhat.

A második fokon az agyag, lemezpapír és a fa használtatik s főképen a hatosztályú intézeteknél az utóbbira kell legtöbb időt fordítani. A jól sikerült agyagmunkák kiégethetők s vízfestékekkel kiszínezhetők.

A harmadik fokon az agyag és a fa képezi az anyagot. A fa mellett helyet foglal a vas és bádóg.

D) Felszerelés.

Az agyagmunkáknál a felszerelés: mintázófából, mintázódeszkából áll. Kell egy vázlatkönyv az agyagból stb. készített tárgyak lerajzolásához.

A papírmunkához szükséges: deszkalap, fűzőtű, olló, mérőlécz, kés, vonalzó, simítócsont, enyvfűző.

A famunkához kezdetben nem szükséges más, mint egy jó kés. Később használandók csak a szerszámok, hogy ezekkel a munka gyorsabb, csinosabb kivitelét előmozdítsuk. Ilyen szerszámok: gyalupad, gyalu, fűrész, véső, furó, ráspoly, kalapács.

E) Kisérő miniszteri rendelet.

„Ezen tanterv anyagának feldolgozása olyképp lesz eszközrendő, hogy a fiu növendékek e foglalkozással az elméleti oktatásra, a tárgyszeretek megrögzítésére, a beszédtanítás intenzívebbé tételére alapoz-

sabb szemléletet, megfigyelést és érdeklődést nyerjenek az által, hogy az elméleti oktatás anyagát lerajzolják, kiformálják, vagy kivágják. A magasabb osztályokban faanyagon a szerszámok tudatosabb használatába is begyakorolhatók a növendékek, de a fő cél itt sem téveszthető szem elől.

A kézügyességi oktatás tehát nem ipariskolai jelleget kell, hogy adjon a siketnémák intézeteinek, hanem az elméleti oktatás szolgálatába kell, hogy szegődjék, s az életben való boldogulásukat megkönnyítse.

4. Hangképzés.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter az I. osztálybeli tanítási eredmény egységességét lehetőleg valamennyi intézetben biztosítani óhajtván, szükségét látta annak, hogy a beszédhangok kifejlesztésére fordítandó idő tartamát közelebbről megjelölje. Az 1905. évi, 23150. számú miniszteri rendelet erre vonatkozó része szószerint a következőket foglalja magában:

„A tanterv a szóhangok kifejlesztésénél teljes szabadságot biztosít ugyan; e szabadság mellett azonban, melyet a magam részéről korlátozni nem kívánok, a hangok fejlesztésével január végéig (legkésőbb hat hónap alatt) nemcsak el lehet, de el is kell készülni 15 növendék-szám mellett is.

A taneredmény ily egyöntetű biztosítása lehetséges is.

Kíváncos tehát, hogy a szóhangok kifejlesztése a tanév első felében, de legkésőbb 6 hónap alatt mindenütt bevégeztessék; a tanév hátralevő része pedig a begyakorlásra és a tanterv által kívánt anyag elvégzésére fordíttassék.

5. Számtan.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1905. évi, 58864. számú rendeletével kimondotta, hogy a siketnémák intézetei számára kiadott tantervben a IV. osztály számára előírt számkör, illetőleg tananyag úgy értelmezendő, hogy a jelzett osztályban az összeadási és kivonási példának az ezeres, a szorzási és osztási gyakorlatoknak pedig a százaz számkörben kell mozogniuk.

6. Rajzoktatás.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1905. évi, 59660. sz. rendeletével az eddig érvényben állott rajzoktatási tanterv helyett a következő új tantervet adta ki:

A siketnéma intézetek rajzoktatási tanterve.

(Kiadott a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszter 1905. évi augusztus hó 20-án 59660. szám alatt kelt rendeletével).

1. Cél.

A rajztanítás általános célja a megfigyelő képesség és ügyesség, — a szín és a szép iránti érzék fejlesztése; — az önálló termelő (produktív) munkára való tanítás.

Az ipari pályára való előkészítés szempontjából a rajztanítás különös célja, hogy a siketnémat az ipari rajz és készítmény közötti összefüggés felismerésére s a diszitmény megértésére tanítsa.

2. Anyag.

A) Szabadkézi rajz.

I. OSZTÁLY.

A rajzolás — a rendszeresség kizárásával — már az első osztályban kezdetét veszi és pedig a tárgyi nyelvoktatással kapcsolatban oly módon, mint azt a tanterv „II. Írás-olvasás“ című fejezete előírja.

II.—III. OSZTÁLY.

Heti 2—2 óra.

A rajzeszközök neveinek begyakorlása után kézügyesítő gyakorlatok, u. m. pontok, körök, egyenesek, ívek, hullám- és hurkos vonalak, nyomtatott (rond) betűk s ezek kombinációi fehér és színes krétával és írónnal.

A tárgyi oktatásnak, valamint a mintázásnak néhány elemi alapprofára visszavezethető mintája u. m.: óra, tábla, golyó, könyv, ajtó, ablak, narancs, tojás stb. s az ezekből leszármaztatható elemi alapprofák, u. m. kör, ellipsis, négyzet, téglány, háromszög rajzolása és kombinálása különböző helyzetben (később színezéssel).

Esetgyakorlatok az eset alakjától folyó pont, vonal és vesszőformákból kiindulva, különös tekintettel a magyaros diszítő elemekre.

Zárt s egyszerűen tagozott, természetes és diszitményi levélformák festése előrajzolással és anélkül.

Időnkint emlékezet után való rajzolás fenti tárgykörrel.

Illusztrálás házi feladatként a tárgyi nyelvoktatással kapcsolatban.

IV.—V. OSZTÁLY.

Heti 3—3 óra.

Stilszerű diszitmények rajzolása és festése, különös tekintettel a magyar ornamentikára.

Könnyebben megrajzolható, zártalaku használati és természeti tárgyak, valamint egyes slójd készítmények, u. m.: karika, könyv, doboz, tányér, levél, virág, gyümölcs stb. rajzolása és festése *szemlélet után*. (Itt a magyar népies diszítéssel ellátott tányérok, korsók s egyéb könnyen lerajzolható tárgyakra különös gond fordítandó.)

Szegletes mértani testek, valamint a fenti tárgyakról vett minták rajzolása és árnyékolása írónnal s később ecsettel.

Mintázás. A szemlélet után rajzolandó tárgyak lehetőleg mind meg is mintázandók, különös tekintettel az arányok helyességére.

Időnkint *emlékezet után* rajzolás fenti tárgykörrel; *ecsetgyakorlatok* különös tekintettel a stilszerű diszitményi elemek megismertetésére és begyakorlására (p. o. görög palmetta, magyar tulipán stb.)

Vázolás szemlélet után való rajzolással kapcsolatban.
Illusztrálás mint a II., III. osztályban.

VI.—VIII. OSZTÁLY.

Heti 3—3 óra.

Szemlélet után való rajzolás és festés főleg plasztikus minták (ékitmények) után teljes árnyékolással. A minták testesoportok, természeti, használati és népies jellegű tárgyak lehetnek, u. m.: forgási testek, természetes virágok, ágak, kagylók, lepkék, bogarak, kalapács, balta, asztal, szekrény stb.

Tervezés a tanult diszitményi-, valamint a természeti tárgyak stilizálása kapcsán nyert elemek felhasználásával. A szemlélet után rajzolt tárgyak meg is mintázandók — lehetőleg az előzetesen elkészült rajz alapján.

Vázolás, emlékezet után való rajzolás és *illusztrálás*, mint a IV—V. osztályban.

Leányok számára.

A tanítás a fiukéval egyidőben folyik, anyagában azzal az elteréssel, hogy mintáik nem a fiuk kézügyességi oktatásának tárgyai, hanem a női kézimunka-oktatással állanak kapcsolatban, a festés és tervezés tanítására több idő fordítandó a plasztikus minták után való rajzolás rovására.

B) Mértani rajz.

IV.—V. OSZTÁLY.

Heti 1—1 óra.

Az ipari rajzolásban használt közönséges rajzeszközök kezelésének megismertetése és begyakorlása. Az egyenes helyzeti és mérteti tulajdonságainak tárgyalása. Egyszerű idomok szerkesztése s azoknak mértani diszitményekkel való kitöltése.

VI.—VIII. OSZTÁLY.

Heti 1—1 óra.

A legegyszerűbb mértani testek s egyszerű mértani formákra visszavezethető tárgyak (fakötések, kőminták stb.) ábrázolása két-három nézetben. Ezen rajzok alapján egy-két testnek, vagy testesoportnak modellje megmintázandó.

A leányok a VI.—VIII. osztályban a mértani rajzórakon szabadkézi rajzzal foglalkoznak.

3. Módszeres utasítások.

A) Szabadkézi rajz.

a) *Fiuknál.*

A tanterv a rajzoktatás anyagát 8 évre osztja ugyan, azonban 6 osztályu intézeteknél a tananyag, — célszerű összevonásokkal — szintén feldolgozandó.

A *kézügyesítő gyakorlatoknál* szem előtt tartandó az a cél, hogy a kezét az akarat engedelmes eszközévé neveljük. Fődolog tehát a szabad kézmozgás gyakorlása nyújtott, szabadon mozgó karral a függélyes falitábla előtt. A növendékek csoportonként felváltva rajzolnak a falitáblán s a többiek ezalatt felállítható palapapír táblájukon, vagy csomagoló papíron végzik a gyakorlatokat — lehetőleg színes krétával. A vonalak egyszerre, megszakítás nélkül rajzolandók meg úgy, hogy azok folyékonyak, biztosak, határozottak legyenek.

E gyakorlatok a II. és III. osztályokban rendszeresen folytatódnak, a IV. osztálytól kezdve inkább alkalmasszerűleg oly módon, hogy a rendes tanítási anyagnak erre alkalmas része képezze a gyakorlás tárgyát.

Az *ecset gyakorlatok* célja lévén az ecset kezelésének megismertetése, továbbá a foltban való látás megtanítása és a színezés gyakorlása, végre a helyes térelosztásra való előkészítés, ezekre a tanítás egész tartama alatt nagy gond fordítandó. — A növendékek kezdettől fogva színesen festenek, *maguk keverjék a színeket*, mert csak úgy végeznek önálló munkát s játszva ismerik meg az egyes színeket és azok tulajdonságait. A II–IV. osztályban elegendő a három fő- (vörös, kék, sárga) és három mellékszín (zöld, ibolya, narancs) gyakorlati megismertetése.

Az ecset alakjából folyó pont, hosszukás folt és vonalalakokból, s ezeknek különféle kombinálása és variálásából kiindulva önként kiálló kapcsolatot hoznak létre a tervezés elemeivel.

Az *illusztrálás* szoros kapcsolatot létesít a beszédtanítás tárgyi anyagával. A gyermek kedve, hogy a beszédtanítás alkalmával megismert tárgyak képeit, sőt egyes jeleneteket tudásához mérten ábrázoljon, folyton ébren tartandó. A rajztanár feladata itt csupán az, hogy a rajzokat a helyes látás és a jellegzetesség szempontjából bíraltassa el a növendékekkel. Egyszerű, inkább sematikus, de jellegzetes rajzok kívánatosak, melyek elkészítéséhez a tanár a falitáblán a szükséges utbaigazításokat megadja anélkül, hogy ezen rajzok mintául szolgáljanak.

A növendékek az osztályvezető tanárok által is buzdítandók, hogy szótáraikban a tanult tárgyak nevei mellé azok képeit is megrajzolják. A természetrajz, földrajz és a természettanban az illusztrálás a növendékek rajztudásához mérten szintén megkívánandó.

A *tervezetés* a kézügyesítő és ecsetgyakorlatoknál egyszerű vonalak, pontok és foltok *kombinálgatása* és *variálásából* indul ki s a szép iránti érzéknek fontos nevelő eszköze. A térnek, a rajzlapnak helyes beosztását, a színes foltoknak izléses elrendezését, a pont, vonal, valamint a természet után rajzolt és mérsékelt stílizált elemeknek sorokká és különféle térkitöltésekké való alakítását gyakorolja a növendék. Ezen — a szép iránti érzéket és az izlést fejlesztő gyakorlatok, melyek az ecsetgyakorlatok kapcsán már kezdettől fogva színesen végezhetők, különös fontossággal bírnak az ipari pályákra készülőkre nézve, mert így gyakorlatilag ismerkednek meg a tervezés alapelveivel.

Kívánatos, hogy a tanítás előrehaladt fokán egyes ügyesebb növendékekkel technikai kivitelre alkalmas tervezeteket (himzés, kivarrás) készíttessünk.

A *szemlélet utáni* rajzoláshoz eleinte ugyanazon eljárás követhető, mint az emlékezet utáni rajzoláshoz. Haladottabb fokon a papírra vetendő vázlatból indul ki a rajz. A minta természetesen állandóan a tanuló előtt marad.

Az *emlékezet után való rajzolás* úgy végzendő, hogy valamely tárgyat a növendék előtt felmutatunk s jól megnézetünk és ezt azután eltérve, kísérletképpen emlékezetből lerajzoltatjuk. E rajz alapján megállapítjuk a tárgy főbb ismertetőjeleit. Ezután néhány tanulóval a falitáblára rajzoltatjuk, s csak azután rajzolják az összes tanulók emlékezetből előbb palapapírra, azután papírra. Később egy-egy ismert, vagy már egyszer rajzolt tárgy nevének egyszerű elmondása után is készíthetjük emlékezetből rajzot.

A *vázolás*, vagyis a formáknak nagy vonásokban való gyors és értelmes visszaadása a kézügyesség, helyes látás és a formaérzék bi-

zonyos fejlettségét tételezi fel s így rendszeres gyakorlása csak a IV.—V. osztályban kezdhető meg.

Ez úgy történik, hogy a mintát csak rövid, meghatározott ideig tesszük a növendék elé, akinek feladata, hogy oly módon ábrázolja helyesen a jellegzetes főformákat, hogy a vázlata egy részletesen kidolgozandó rajz biztos alapjául szolgálhasson.

Ügyesebb növendékek a vázolást alkalmas minta után ecsettel is gyakorolhatják.

Vázlatkönyv használata — olcsó csomagolópapírból — kívánatos, s ez célszerűen használható fel arra, hogy a növendék az őt érdeklő tárgyakat, vagy — különös hajlandóságainak figyelembe vételével — megadott házi feladatait vázlatyszerűen belerajzolja.

A **kézügyességi oktatás** egyes ágaival, illetőleg a női kézimunkával, valamint a beszédtanítás, földrajz és természetrajz anyagával való tárgyi összefüggés megóvandó.

Itt figyelni kell arra, hogy míg eleinte a tárgyak térbeli előállítására megelőzi azoknak rajzolását, addig a tanítás további menetében e kettő felváltva történik s a jobb növendékeknek alkalom adatik arra, hogy megrajzolt tervezeteiket elő is állíthassák s így némi fogalmat szerezhessenek a kivitel technikája szempontjából a rajzzal szemben támasztható követelményekről.

A **rajzolási kedv** ébrentartása szempontjából a változatosságot szem előtt kell tartani.

A rajzok **megbírdálásánál** irányadó a növendékek önállóságának fejlesztése; ezért a közvetlen korrektúra mellőzendő s a növendékek a tanárnak külön lapon adott magyarázó rajza, valamint saját rajzuknak a mintával való összehasonlítása révén győződnek meg hibáikról s rajzaikat maguk javítják ki.

A rajzok **külső alakját** illetőleg a rajzok tisztasága s az u. n. szép kidolgozás tekintetében eleinte túlsokat követelni nem szabad.

A tanítás eleinte **tömeges**, de kívánatos, hogy mentől előbb egyénivé legyen. A tömegtanításnál a tanár a lerajzolandó mintát a táblára rajzoltatja (diszimány), ha megfelelő nagymértékű lapminta nem áll rendelkezésére; különben pedig táblarajzpélda gyanánt, illetve magyarázatul szolgál.

Rajzszerék. A kezdőknél egy felállítható palapapírlappal és olcsó rajzpapírral ellátott rajztömb, esetleg alkalmas rajztábla, illetve rajzasztal, továbbá fehér és színes kréták, 2-es, esetleg 1-es számú irón. A haladottabbaknál még néhány gombfesték, kettős fanyelű ecset s vázlatkönyv.

A törlőgummi használata kezdetben teljesen, később lehetőleg mellőzendő; — egyéb mechanikai segédeszközök, u. m. háromszög, körző stb. használata csak egyes kivételes esetekben (pl. térkitöltésre szolgáló idom-méretek szerinti szerkesztése) engedhető meg. A mintázásnál használandó eszközök és anyagok ugyanazok, mint az alsó osztályokban.

A **minták** a változatosság és a fokozatosság szemmeltartásával választandók ki. Kezdetben egyszerűbb, később összetettebb mintákat rajzoltassunk a különböző stílusok megismertetésére alkalmas nagyméretű falimenták után rajzoltatás és festés, valamint néhány gipszkészítmény rajzoltatása is szükséges. A haladottabb fokon a vázolás ezzel kapcsolatban behatóbban gyakorlandó.

A **mintázás** célja a kézügyesség, formaérzék és alakítóképeség fejlesztése; az ipari pályára való előkészítés szempontjából pedig különös célja a rajzolt tárgy és annak térbeli előállítás közötti összefüggés megértetése és a kézimunka megkedveltetése.

Miután a mintázás a rajzoltatás kiegészítő része, az erre vonat-

kozó utasítások itt is érvényesek oly mértékben, amint ez a mintázás anyagával összeegyeztethető.

A mintázás tanításának első fokán (IV—V. oszt.) a tanulók csaknem kizárólag először mintázzák le a tárgyat s azután rajzolják; a második fokon (VI—VIII. oszt.) ez megfordítva történik. Ily módon a rajz és térbeli minta közötti összefüggés teljes megértésére nyílik alkalom. Alkalmat kell adni a növendékeknek arra is, hogy megmintáztott tárgyaikat díszítéssel lássák el, vagyis a tervezgetés gyakorlása a mintázás keretébe is beillesztendő.

A tanítás legfeljebb 25 növendékből álló csoportokban történik a rajzórákból e célra fordítandó órákban.

A kivitel tekintetében lényeges a helyes arányok pontos megfigyelésére valló munka, tehát különösen kezdetben széles nagy vonásokban kell dolgozni, s csak kivételesen engedhető meg, hogy a növendék jó vázlata alapján a részletes kidolgozást megkísértlje.

b) Leányoknál.

A módszeres utasítások ugyanazok, mint a fiuknál, azzal az eltéréssel, hogy az árnyékolás, illetőleg a plasztikus minták rajzolása elmarad s e helyett a vonalozó és körző használata gyakorlandó oly mértékben, mint azt a fiuk mértani rajzoktatása IV—V. osztály számára előírja.

Egyebekben az az idő, melyet a fiunövendékek plasztikus minták utáni rajzolással a VI—VIII. osztályban mértani rajzzal töltenek, a leányoknál a kézimunka oktatással kapcsolatos díszítmények rajzolására és festésére fordítandó.

B) Mértani rajz.

Az oktatás demonstráció legyen s annak kapcsán először is az eszközök megismertetése és begyakorlása a cél. Legelőszérűbb a rajzolást a négyzetes hálózattal kezdeni, mely geometriai díszítménynyel töltendő ki. A hálózatba rajzolt díszítmények elemeiből leszarmaztatottak az ipari gyakorlatban előforduló és legegyszerűbb négyszögek és háromszögek különféle nevei, valamint a különféle helyzetű egyenesek és szögek.

A megismert idomok külön is megszerkesztendők s ezzel kapcsolatban az alapvető geometriai szerkesztések, u. m.: távolság részekre osztása, szögfelezés, merőleges rajzolása stb. begyakorlandók. Mindezek alapján a növendékek megismerik a következő fogalmakat: vonal (egyenes, görbe), pont, hosszúság, szélesség, egyenlő, nagyobb, kisebb, vízszintes, függőleges, ferde, párhuzamos, szög (derék, hegyes, tompaszög), egyenlő és különböző szögek; négyzet, téglalap, szabályos, egyenlőszárú, derékszögű és különböző oldalú háromszög.

A kör tüzetes ismertetése után (hur, érintő) a körbe írt szabályos sokszögek tárgyalandók s ezzel kapcsolatban sokszögű térkitöltések és csillagidomok rajzolandók. A geometriai testek ábrázolása a legegyszerűbb helyzetekre szorítkozzék s így csaknem mindig idomok szerkesztésére legyen visszavezethető.

A kocka, hasáb, gúla, henger, kúp és gömb ismertetése és ábrázolása, kapcsán a legfontosabb stereometriai fogalmak, u. m.: test, lap (sík és görbe), él, csúcs, a síkok különféle helyzete, a lapszög tárgyalandó.

A kisebbitett méret használata, az egyszerű metszetek és az isometrikus ábrázolás elemei is megtanítandók.

Az összes rajzoknál nagy gondot kell fordítani a tisztaság és pontosságra, valamint az értelmes méretezésre.

A mennyiben a síkidomok és testek tárgyalásánál mintákra szükség van, ezek a kézügyességi oktatás kapcsán minden egyes tanulóval elkészítettendők.

A tanult mértani fogalmak — kellően illusztrálva — szótárba összegyűjtendők.

4. Taneszközök.

A) Szabadkézi rajz.

a) Fiuk számára.

Használati tárgyak; növények (szárított levelek s élővirágok) és egyéb természeti tárgyak, u. m.: tollak, lepkék, kagylók, rovarok, kitömött állatok stb.

A kézügyességi oktatás kapcsán elkészített minták; népies művészeti tárgyak, u. m.: tányér, szürhimzés, faragványok stb.

Váradi: falitáblák. A bpesti áll. felső ipariskolával kapcsolatos gipszminta öntőműhelyben készült gipszmodellek.

Gróh István: Magyarstíliu rajzminták.

Boros Rudolf: A művészeti rajz és tervezés elemei.

b) Leányok számára.

A fiuknál használtakon kívül: Vorlagen für Frauenarbeiten v. Prof. Gustav Gnaut (Verl. Effenb. Stuttgart.)

B) Mértani rajz.

Az intézetben készült fénytelen szürke papiroslemezből való testek.

Grünwald István és Schmidt Antal: A mértani rajzolás elemei.

Grünwald István: Előlapok.

Diefenbach: Geom. Ornamente.

7. Beszédtanítás.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1906. évi, 423. sz. rendelete értelmében a gyógypaedagogiai intézetek orsz. szaktanácsának javaslata alapján megengedte, hogy a siketnémák intézetei részére kiadott tanterv beszédtanítási anyaga a következő szemléleti körökkel egészítessék ki:

„II. oszt. a) A gyermek feltünőbb külső testrészei, ruházata, továbbá a játékszerei és az ezek behatása alatt támadt érzései, vágyai, kívánságai és szükségai.

b) Tanárához, tanulótársaihoz, apjához, anyjához, testvéreihez való viszonya.

c) Az iskolai élet: A tanterem berendezése, a taneszközök s azok feltünőbb tulajdonságai, használatuk közben előjövő cselekvések, szólásformák. Kérés, köszönés. A tantestület többi tagjainak neve és azoknak a növendékekkel való érintkezése.

d) A családi élet: A szülők, testvérek megnevezése; a szülők foglalkozása, a testvérek száma. Az étkezés, ételek, italok, evőeszközök

és az eközben előforduló szólásformák. Az alvás, lefekvés, felkelés s az e körül előjövő beszélgetések. A butorok megnevezése, használata. A házi állatok s a gyermekeknek ezekkel való érintkezése. A szülőkkel, testvérekkel való érintkezés közben előforduló kérések, kívánságok, figyelmeztetések, parancsok; a testi és lelki állapotok kifejezésére szolgáló szólások.

III. oszt. 1. A tanuló testi és lelki helyzete.

a) A testrészek szemlélése s beszélgetés azok tulajdonságairól és használatáról. A test egészségi állapota, betegsége, táplálkozása, ápolása, pihenése, mozgása megfelelő szólásformákkal. A ruházat, a ruházat anyaga, készítése, tisztántartása. b) Érzések, kívánságok, a lelki állapot megnevezése (öröm, szomorúság).

2. Az iskolai élet: Az iskola helyiségei és azoknak rendeltetése. A növendékeknek az iskolában levő tárgyakhoz való viszonyáról beszélgetés. Az órarend, a tantárgyak, a tanítás előtti idő, a tanítás megkezdése, a tanítás befejezése. Késés, mulasztás, szorgalom, előmenetel, hanyagság, jutalom, büntetés, figyelem, figyelmetlenség.

3. A környezethez való viszonya: A tanulónak tanítóihoz, iskolatársaihoz és az intézet személyzetéhez való viszonya. Kötelességei és magatartása tanítóival, iskolatársaival, szülőivel és testvéreivel szemben. Magaviselet (otthon, az iskolában, az udvaron, az utcán, a templomban, stb. helyeken).

4. A család. A családtagok, azok kora, vallása, foglalkozása. A családi körben előforduló jelenségek (étkezés, evőeszközök, fűtés, főzés, mosás, stb.) s az e közben használt egyszerűbb szólásformák.

5. A lakóház mellékhelyiségei (udvar, istálló, ól).

6. Időbeosztás. Időjárás évszakok szerint. Évszakok szerinti szórakozás. Napirend. Óra.

7. Egészség, betegség, orvos, gyógyszerár, temető. Ünnepek előfordulásuk szerint.

8. A kert, kerti vetemények, fák, kerti foglalkozások. Házi-, mezei állatok közül az ismertebbek megnevezése, hasznos, káros voltak.

9. Utcai, piaci élet. Kereskedők, mesteremberek. Közlekedési eszközök.

IV. oszt. Tanterve maradhat a régi beosztásban, csupán kibővítendő a tanulótársak születési, illetve lakóhelyeinek és megyéinek megnevezésével.

V. oszt. változatlan marad.

VI., VII. és VIII. oszt. anyaga változatlanul megmaradhat, de kívánatos, hogy a VI. osztályu intézetek a VII. és VIII. osztályok fontosabb anyagából néhányat, legfőbb vonásokban dolgozzanak fel a VI. osztályban, mint pl. a takarékpénztár, biztosítás, ragályos betegségek. A házi, ipari és élelmi cikkek bevásárlási helyei és árai s ezek elkészítése, stb."

Ugyancsak a fenti rendelet kimondja meg a következőket:

Annak előrebocsajtása mellett, hogy a tantervben kijelölt beszéd-

anyag bővebb részletezésével az oktatók kezét egyáltalán nem kívánja megkötni; csupán a kellő gyakorlattal és megfelelő tájékozottsággal még nem rendelkező ifjabb oktatók, utbaigazítására engedi meg, hogy a II. és III. oszt. beszédtanítási tantervének anyaga a fent részletezett szemléleti körökkel kiegészíttessék.

Felhívja tehát az összes intézetek igazgatóságait, hogy kellőképpen tájékoztassák tantestületek tagjait, nehogy az anyag e részletezését úgy értelmezzék, mintha az egyes címeket, mint pl. a tanterem berendezését, vagy a kérést, a köszönést, stb. külön-külön egy-egy órában kellene a tanítás tárgyául felhasználni és így egy-egy tárgyról vagy eszméről leíró szemléleti oktatást kellene tartani. Ellenkezőleg, az alkalmosszerűség felhasználása mellett kell továbbra is tanítani. Csak a mennyiben mintára szorul az oktató, vegye az elvégzendő anyag tekintetében való mihez-tartás végett és a növendékek értelmi fokának meg nem felelő anyag-körben való elkalandozás helyett e szemléleti körökből az anyagot. — Folytathat azonban más alkalmosszerűségek felhasználása mellett is tárgyalási alakban oly beszélgetést, mely a gyermek lelki állapotának, értelmi fokának s tényleges nyelvszükségletének legjobban megfelel. Az egyes szólamok pl. „fáj a fejem“, éhes vagyok“, stb. nem tanítandók külön, hanem az illető szemléleti kör, vagy tárgy megbeszélése alkalmával vétessenek alkalmazásba. Az együvé tartozó dolgok pedig az eszmetársítás törvényeinek megfelelőleg hozassanak egymással kapcsolatba. A szemléleti körök e részletezése mellett is a tanterv 58—63. lapjain előirt módszeres utasítások egész terjedelmükben érvényben maradnak.

A 6 osztályos intézetek igazgatóságait felhívja e rendelet, hogy amennyiben arra mód és alkalom kínálkozik és az előirt tananyag már feldolgoztatott: a VII. és VIII. osztályok fontosabb anyagából is nyújt-sák növendékeiknek a legszükségesebbet.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

TARTALOM.

	Lapszám
I. <i>Bevezetés</i>	3
II. <i>A siketnémák oktathatósága</i>	4
III. <i>A jel, szó és az írás, mint gondolat kifejező eszközök</i> ...	6
IV. <i>Az általános oktatástani elvek érvényesítése a siketnémák tanításánál</i>	12
1. <i>Az oktatás szemléletisége</i>	14
2. <i>A tanítás igaz volta és gyakorlatiassága</i> ...	18
3. <i>A tanítás fokozatossága és hézagtalansága</i> ...	21
4. <i>A tanuló tevékeny közreműködése a tanításnál</i> ...	23
V. <i>Módszer, tanmenet, tanalak és tanmodor</i> ..	25
VI. <i>Kiejtési gyakorlatok</i> ...	27
1. <i>A hangképzést megelőző tennivalók</i> ...	27
2. <i>Hangképzés</i>	34
3. <i>A beszédhangok tanítási sorrendje</i>	36
4. <i>Az egyes beszédhangok leírása</i>	37
VII. <i>Módszeres hallási gyakorlatok</i>	45
1. <i>Történeti visszapillantás</i>	45
2. <i>Cél</i>	48
3. <i>Módszeres útmutatások</i> ...	50
4. <i>Taneszközök</i>	53
VIII. <i>Függelék</i>	53
1. <i>Női kézimunka</i>	54
2. <i>Hittan</i>	55
3. <i>Kézügyességi oktatás tanterve</i> ...	55
4. <i>Hangképzés</i>	61
5. <i>Számтан</i>	61
6. <i>Rajzoktatás</i>	61
7. <i>Beszédtanítás</i> ...	67

Országos Széchényi Könyvtár

